

PŘEROV

na Moravě.

Původ jeho a vývin

popisuje

Josef Kramář.

V OLOMOUCI.

Národní kněhtiskárna Kramáře a Procházky.

Nákladem vlastním.

1879

PŘEROV

na Moravě.

Původ jeho a vývin

popisuje

Josef Kramář:

V OLOMOUCI.

Národní kněhtiskárna Kramáře a Procházky.

Nákladem vlastním.

Věnuje

vclectnému občanům Přerovskému,

v jejichž středu osm utěšených let strávil

spisovatel.

Prerov.

Prerov jedno z nejstarších měst na Moravě leží 3 mile jihovýchodně od Olomouce při řece Bečvě a rozprostírá se na obojím břehu této řeky, přes kterou důkladný dřevěný most vede; sestává z *Horního* a *Dolního* města, čtyř předměstí, *Velké* a *Malé Dlážky*, *Novosad*, *Trávníku* a *Šířavy*, kterážto až do dob nedávno minulých zvláštní byla obcí; čítá 781 domů a okolo 10.500 obyvatelů, nejvíce Čechoslovanů, mezi těmi 580 Židů, jenž vlastní tvoří obec, i chrám sobě postavili.

Na horním náměstí stojí stará sv. Jiří zasvěcená kaple, v dolním městě sv. Vavřinci zasvěcený farní chrám a v Šířavě při bývalém hřbitově, kdež nyní od r. 1857. klášter školních sester s dívčí školou stává, malý kostelík sv. Michala. Při levém břehu Bečvy býval starobylý chrám sv. Marka, který r. 1664. popelem lehl a okolo r. 1780. docela zanikl. Městíště po něm sluje dotud „na Marku.“

O založení města Prerova dí pověst: V šedé dávnověkosti předebral sobě Bojus, vznešený slovanský šlechtic, vymýtití les, jenž rozprostíral se od Oslavy u Uherského Brodu až ku Odeři, a zakládati tam osady. Když mýtní — přerubání — až po Bečvu byl provedl, založil prý tam město (hrad), jež *Přerubem* nazval, z čehož později jméno Prerov povstalo. Jiní odvozují jméno Prerov od slova *Předrov*, což asi tolik znamená, co přední rovina, jelikož Prerov téhož času byl prvním pohraničním místem; ještě jiní odvozují je od soudů, jež Slované přišedší, na místě tom drživali, přerovnali.

Buď si tomu tak aneb jinak, přece dá se s jistotou téměř tvrditi, že založení Prerova rovněž jako mnohé jiné osady v této krajině, na příklad Olomouce do oné dávnověké doby sahá, kdež národové stěhovavší se od východu k západu, v půvabných rovinách nynější Hany se zastavovali a sídla byt i dočasná zde zakládali.

Již před narozením Kristovým opanoval krajinu zdejší v horách na východní straně *Markomanův*, jak naznačil Tacitus, mocný germanský Svevům příbuzný kmen *Kvádův*, jenž mnohá založil sídla a bez pochyby i první základ položil Prerovu.

Kvádové s Markomany společně vedli války, kdež se proslavili a zmizeli teprv zachvácení jsouce do válek Hunnův pod Attilou, v pátém století z Moravy. Sídla jejich zaujali na krátkou toliko dobu jiní národové němečtí, jak Šafařík tvrdí, jmenovitě Longobardové, Rugové, Skyrové a Turcilin-gové, po jichžto krátkém pobytu v naší vlasti žádných nepozůstalo památek.

Mezi l. 451—495 po Kristu klade Šafařík přijetí Čechův do Bojohemu, s nimiž zároveň i Moravané a Slováci vystoupivše z *tatránského Bělochorvatska*, nevědomo z kterého okolí, hlouběji k jihozápadu poříčím Moravy, Váhu a Hronu až k samému Dunaji sestoupivše, uprázdněná od Rugův, Herulův a Gepidův místa, brannou rukou zaujali.

Prerov vystupuje však teprv za panování knížete Rostislava mezi šesti hrady zemskými po boku Olomouce, Brna a Pustoměře a jmenuje se župním hradem moravským; byl prý městem a hradem přepevným a sídlem hrdiny *Saula*, miláčka Rostislavova. Toho času přijel prý k turnaji Velehradskému Bulhar, obrovskou sílou tělesnou znamenitý a vyzýval moravské hrdiny na souboj. Všechny, jenž se s ním v souboj pustili, přemohl, až posleze Saul, tehdy ještě mladík, Bulhara porazil, vrchní ret i s vousy mu srazil a za to jméno *Odřivous* obdržel a na štít znak: vrchní ret s vousy protať šípem, hrotem vzhuru obráceným.

Týž Odřivous vojvodil na Přerově,účastnil se válek Rostislavových a Svatoplukových s Franky a hrdinstvím proslul. Dožil vysokého stáří a dočkal prý se i záhuby říše Velkomoravské. Maďaři vpadli do Moravy, podmanili sobě Svatoboje i Mojmira syny Svatoplukovy, zpustošili Velehrad a zapálili Přerov. Při tom jistý Maďar unesl jedinou dceru Odřivousovu Slatinu, jižto polský šlechtic Petr z Radkova, v moravském vojsku bojující, zabiv Maďara osvobodil. Dle pověsti zasnoubila se osvobozená s osvoboditelem hned na místě a na znamení toho dali si po půli prstenu, jež Petr byl rozfal. Zatím co Petr Maďara ze zbroje vyvlekal, stála Slatina o samotě v lese; i přiblížil se k ní kolem jedoucí Božeta syn Vyšeborův a na Přerov ji zanesl. Když však Petr dlouho nepřijížděl, chtěl ji Božeta za ženu pojmouti; avšak příchod Petrův právě v den svatební, sňatek překazil a Slatina dostala se za manželku Petrovi ač chudému. kterýž obdržel i erb Odřivousův se znamením polovice prstenu. Později prý Petr Přerov prodal a odstěhoval se do Polska.

Když svatý Vojtěch r. 996. do Polska cestoval, zdržel prý se nějakou dobu také v Přerově.

Když pak přičiněním Boleslavů českých vojvodů Morava z rukou Maďarů se vymanila, a Břetislav I. přijímá český Achilles r. 1037. v stálé držení Moravy se uvázal, stal se Přerov místem zeměpanským a byl tomuto knížeti bezprostředně podřízen spravován byv knížecím kastellanem.

Župa Přerovská rozprostírala se toho času v podkrají řeky Bečvy, k níž zejména následující náležely osady: Modlejevici, Hranice, Sukovice a Břest. Zde ležely též dědiny biskupství Olomuckého, přičíslené ku dvoru Kromřížskému, totiž: Těšice, Zámorsk, Nemotice a Milotice. Z ní odvádělo se kanovníkům Boleslavským na zlepšení rolí a na zjednání ročního oděvu z darování českého vojvody Břetislava I. po jedné hřívně stříbra a dvou kusech volů ročně. Z tržného na Přerově bral klášter Opatovický devátek, jakož i desátek ze cla a jiných sbírek župních. Z úředníků župních znám jest župan Jaroš od r. 1174.

Přerov byl též střediskem jednoho ze sedmi arcijáhenství na něž rozdělena byla Morava, a hrad tamní sídlem arcidiaconův, z nichž znám jest k r. 1127. první Renolt, k r. 1130. Radovan, r. 1203. Esau a r. 1510. poslední Tomáš Rotenštul, olomucký kapitulní děkan.

Arcidiacony bývali obyčejně olomučtí kanovníci. Na začátku šestnáctého století zaniklo arcijáhenství Přerovské zcela, poněvač se tam kališnictví, jmenovitě ale bratrská jednota tak zmohla, že Přerov mezi čelnými sídly českých bratří proslul.

K arcidiaconatu Přerovskému náležely toho času role v následujících dědinách:

- v Kludorubech* (u Hranic) jedno popluží,
- Moštěnice*, dědina plná,
- v Zagnošovicích*, popluží,
- v Biškovících* (u Všechovic) dvě popluží,
- v Roščení* (u Dřevohostic) popluží,
- v Tučapech* (u Holešova) popluží,
- v Turovicích* (u Bystřice pod Hostýnem) popluží,
- Dlgonice* (Dluhonice) celé,
- v Kostelci* (u Dřevohostic) popluží,
- Újezdec* (u Holešova) celý,
- v Otrokovicích* (u Napajedel) popluží,
- Na Tltáčově* (Tlumačov) popluží,
- Pecotulky* celý a *Nezebice* celé.

Při těchto poměrech dá se souditi, že kromě arcijáhensství také fara v Přerově stávala, a ta nepochybně při tehdejší kapli sv. Vavřince (nynějším farním kostele) zřízena byla, poněvač k této kapli dědiny Velké Popovice (u Kroměříže), Malé Popovice (u Přerova), jeden dvůr ve Vinarech, jeden ve Velkých Popovicích, pak lesy, rybníky a 2 šenkovny v předměstí přerovském příslušely.

Po smrti Břetislavově připadl Přerov Vratislavovi, vojvodovi Olomuckému. Za panování téhož knížete, jakož i jeho nástupců trpěl Přerov velmi mnoho různicemi mezi Přemyslovci vzniklými, dlouhá leta trvavšími, a vpády Polanů. Největší ale pohromu utrpěl Přerov r. 1241. vpádem Mongolů čili Tatarů, od nichž dne 20. května roku téhož dobyt, popelem lehl. Zároveň s Přerovem vypáleno 20 jiných okolních osad od Tatarů, načež se tito k Olomúci obrátili, kdež je Jaroslav ze Slivna, později ze Šternberka zvaný na hlavu porazil, a na vždy moc jejich zlomil.

Sotva že Tataři Moravu opustili, vpadli do země Kumanů v Uhrách usedlí. Tito pokročili r. 1253. až k Olomúci; Přerov však nemohli zteci; tak udatně bránili se zdejší osadníci. Za udatný odpor a věrnost nadal král Přemysl Otakar II. měšťany přerovské takovými svobodami a právy, jakýchž požívali Olomučtí (listinou v Olomúci ze dne 5. ledna 1256), totiž právem, voliti si sudího, 12 radních městských a 24 měšťanů čelných, jižto postavení jsou nad měrami a váhami k vůli zvelebení obchodu. Dle toho nadání zproštění jsou ještě na 15 let všech daní a poplatků; po uplynutí doby té však platiti měli půl hřívny stříbra z lánu. Kromě toho obdařil Přemysl Otakar II. Přerov *právem milovým*, jež zahrnuje veškerou právomocnost na míli cesty do kola a výhradní právo provozování veškerých řemesel, šenkování piva a vína v takovém okolí.

Po pádu Otakarově podrobilo se město Rudolfovi Habsburskému bez odporu, jenž veškeré jeho dřívější privilegie potvrdil a jemu ještě důchody ze cla mostního na 20 let přidal.

Tím povznese se a zkvete Přerov velmi rychle.

Mezi l. 1250—1314. sídlili na hradě přerovském Templáři. Roku 1293. za panování krále Václava II. zřízena v Přerově *cuda*, t. j. menší soud zemský.

Až dotud byla kaple sv. Jiří na horním městě, čili na hradě chrámem arcijáhenským; teprv za panování Karla IV. přesídleno arcijáhensství k dosavadní (farní) kapli svatého Vavřince na dolním městě, když Karel IV., založiv r. 1346.

arcibiskupství v Praze, arcidiakonát Přerovský u sv. Vavřince kapitole svato-vitské v Praze přivtělil.

Karel IV. osvobodil také r. 1335. klášter Velehradský od placení knížecího mýta v Přerově.

Za oných dob bylo horní náměstí, tak zvaný hrad, trojnásobnou zdí a příkopy obeháno, dvě hlavní brány kromě výpadní branky ku straně Bečvy každodenně se zavíraly; i zdá se, že dohou tou ještě žádný měšťan tam nebydlel. Dolní město mělo tuším patero vysokými zděmi spojených bran, a totiž: u mostu, jenž vede přes řeku Bečvu, (mostní), u sládovny měšťanského pivovaru (troubickou), na konci židovské ulice (širavskou), na konci ulice kostelní (kostelní) a na konci ulice kroměřížské (kroměřížskou).

Markrabí Jan, bratr císaře Karla IV., udělil Přerovu r. 1355 jeden výroční trh na sv. Vavřince, jenž trvati měl plných osm dní a dva trhy týhodní na úterek a pátek. Ve své první poslední vůli z r. 1366. ustanovil, aby druhorozený syn Jan Soběslav mimo hradů Úsova a Napajedel také města: Unčov i s právem soudním, Litovel, Přerov, Rančířov, s mýtem a Ostravu co dědičný podíl obdržel; ve své druhé poslední vůli z r. 1371 ale poručil Přerov svému synovi Prokopovi. —

Týž Prokop udělil Přerovu totiž měšťanům, bydlícím na hradě i pod hradem (na dolním městě) r. 1386. to právo, aby se dle měšťanského práva brněnského a olomuckého řídit, a jmění své libovolně odkazovati mohli. Kromě toho daroval obci lesy: Chmeliska, Tmeň, ostrovy Michalov a Žebračky s pastvinami, jen činži z chmele zůstavil pro sebe. Z výsad měšťanům udělených, vyjmuti byli řemeslníci za obležení nutní, jako kováři, pasíři, pekaři a t. d. bydlící na hradě.

Po jeho smrti uvázal se v držení Přerova král Václav IV., ale držel jej jen od r. 1411. až do r. 1418.; zastavil ale hned r. 1411. dolní město a r. 1418. hrad Milotovi z Kravař.

Učení husitské nalezlo v Přerově hojných přívrženců. Jakkoli z počátku strana katolická převládala a Albrechtovi rakouskému nadržovala, přece podlešlo město návalu husitských vůdců, jmenovitě pánů z Pernštýna, z Cimburka, z Kravař a jiných, kteří je r. 1428. podrobili. Katolíci utekli do Olomouce a Přerov stal se jedním z hlavních sídel přívrženců Husových na Moravě, jichž vůdcem byl Vok ze Šolince, pán na Heltštyně.

Marně oblehal potom Albrecht i jiná vojska královská Přerov; Přerovští nepoddali se, a pokoření byli teprv po skončení válek husitských r. 1438. kdež z rozkazu Albrechta rakouského, město i hrad vypálili a zbořili rozlíčení Olomučané.

Rozprchlí a zkrocení Přerované, katolíci i utraquisté vraceli se potom do ssutin svého rodiště, jež pozvolna opět povstalo a obnovilo se, ale nikdy více nebylo městem královským, jakkoli jemu Albrecht a syn jeho Ladislav Pohrobek dřevní městské výsady byl potvrdil. Za 3000 uherských dukátů přešel r. 1457. celý Přerov zástavou na zemského hejtmána Jana z Cimburka. Tou dobou (r. 1454.) usadili se v Přerově také židé, jež z Vratislavy a Olomouce vyhnali.

V bojích, jenž nápotom povstaly mezi králem českým Jiřím z Poděbrad a Matyášem Korvínem, králem uherským, byl Přerov obležen od Maďarů a půl leta sídlem Matyáše Korvína.

Týž král Jiří udělil Přerovanům jeden výroční trh, ježž držeti směli 7 dní před a 7 dní po Všech Svatých. Král Vladislav udělil jim r. 1499. výroční trh druhý, druhé pondělí po neděli postní *Judica*.

Od svého tehdejšího pána Jana z Cimburka ukoupilo město r. 1460. 90 luk u Troubek za jistou částku peněz a roční úrok 16 grošů do dědičné vlastnosti, a od jeho nástupce Viléma z Pernštýna v letech 1482—1512 více jiných pozemků. Týž Vilém pečoval upřímně o opětné zvelebení města, osvobodil osadníky horního města r. 1479—1487. na 10 let ode všech dávek a řemeslníky, kteří se okolo opuštěného hradu usadili, ode vší roboty, udělil měšťanům právo várečné a šenkovní, r. 1500. svobodné šenkování vína, nejenom v městě ale na celém panství; osadníky, kteří se pod vrchem mezi mlýnem a panským dvorem usadili, osvobodil na 10 let ode všech daní. každému dal kus pole na zahradu, várečné a šenkovní právo r. 1510. Roku 1511. daroval zdejšímu špitálu horní louku u Vinar, r. 1512. 44 grošů roční činže z jedné panské role; r. 1513. prodal městu dvůr pod hradbami i se zahradami pro nové osadníky a přidal k tomu jednu roli a r. 1526. jinou činži ze mlýna na Bečvě pod baštami, jemuž se říkalo *spálený mlýn*. Na-proti *spálenému mlýnu* dovolil vystavěti na druhém břehu Bečvy jiný mlýn o třech složeních, jemuž říkalo se *malý mlýn*. Od téhož Pernštýna odvozuje Přerov znak svůj: na zlatém poli uprostřed dvou červených věží hlavu zubříce s prstýnkem nozdry prostrčeným, spodní kraj pole zelené.

Roku 1520. udělil hornímu městu novou obšírnou výsadní listinu. Jeho nástupce Jan z Pernštýna uspořádal r. 1539. právo dědičné (jus testandi) a záležitosti vdov a sirotek v obou městech opětně, a udělil osadníkům na Trávníku až ku eiheleň stejné výhody, jako hornímu městu.

Roku 1535. přepustil měšťanům za to, že jemu 7000 moravských zlatých zapůjčili, všechny hradu příslušící příjmy obou částí města na tak dlouho, pokudž by řečený dluh zaplacen nebyl; a přislíbil měšťanům, že, kdyby panství prodával, jim to napřed oznamí, aby se, pak-li možno, sami vykoupiti mohli; potvrdil jim mýto, které jim jeho otec přepustil, výjma mýto Tmeně na mostě dluhonickém a v Předmostí (které náležely vrchnosti), proti roční činži 65 kop grošů a zapověděl r. 1541. měšťanům, kteří neměli práva šenkovního, vinný šenk, sladování, vaření a šenkování piva jakož také šenkování cizího piva v Předmostí, za roční činži 4 kop grošů.

Takovými výhodami, průmyslem, příčinlivostí a spori-
vostí občanskou, jakož i obezřelým hospodařením s jménem
obecním povzneslo se město k veliké zámožnosti.

Po smrti Jana z Pernštýna, jenž r. 1554. u Rábu v bitvě padl, zdědil Přerov syn jeho Vratislav, po němž r. 1587. na Jana mladšího z Pernštýna, syna předešlého, přešel. Toho času, totiž r. 1590., zastížen byl Přerov zemětřesením, r. 1591. hroznou vichřicí a r. 1593. velikou povodní. Jan z Pernštýna prodal r. 1596. panství přerovské i s hradem Přerovanům za 52.500 zl; jelikož ale město Přerov, co město poddané, ke kupování statků panských oprávněno nebylo, musilo je ještě téhož roku se ztrátou 22.500 zl. moravskému zemskému hejtmánovi Bedřichu Žerotínovi opět prodati, jehož rodina panství přerovské po celých sto let držela.

Ztráta 22.500 zl. při nešťastném kupu panství přerovského a 30.000 zl. kupní ceny, jež Bedřich Žerotín, ujav se panství přerovského, Přerovanům toliko pojistil ale skutečně nedal; pak mimo jiných nehod, všeliké hrůzy války třicetileté, podryly zámožnost občanů přerovských nenahraditelně, z nichž se nezotavili více.

V pátek po svatodušních svátcích dne 13. června 1642. o 11. hodině dopoledne vpadla do dolního města „Žižkovou (snad bývalou kostelní) branou“ dvě silná oddělení švédská, vraždíce vše nápořád, a že se jim nepodařilo stéci hrad a horní město, zapálili město dolní s farou a s kostelem sv. Vavřince a odtáhli ovšem ne na dlouho, neboť již 22. srpna

t. r. opakovali útok, ale zase marně, byvše odražení statečností měšťanů. Po odchodu Švédů přišli císařští, kteří neméně krutě s Přerovem nakládali a jak ti opustili Přerov (v červenci 1643.) vrátili se Švédové, tábořili na vrchu moštěnickém a zničili město téměř docela.

Po těchto nehodách, nimiž i veškeré obilí vzalo za své, následovala rána morová, k nímiž přidružily se požáry v letech 1650—1651.; roku 1652 tak veliká povodeň, že voda až k oltáři v kostele sv. Marka vystoupila a tak dšila, že si lidé zoufali. To vše dělo se za panování Baltazara Žerotína, nehodného to nástupce výtečného Karla Žerotína staršího.

O málo lépe dařilo se Přerovu, za Františka Ludvíka Žerotína, který po Baltazaru nastoupil a nedbaje dosavadních utrpení měšťanů, všelikým způsobem je trýznil. Za jeho panování shořelo r. 1661. 15 domů v dolním městě a r. 1664. vypukl opět velký požár, který téměř celé město i s předměstími zničil. Téhož roku vyhořel měšťanský (spálený) mlýn na levém břehu Bečvy, valcha, olejna i vodárna, která se více nepostavila, kostel sv. Marka také více z rumu nepovstal, jen že hřbitov kolem něho, na němž se však nepochovávalo, r. 1682. novou zdí byl obehnan, která až do r. 1780. stála. Roku 1667. a 1668. následovaly opět veliké povodně.

Přerov byl již opět katolický, což dokazuje úsilí, jakým se protireformace prováděla. Císař Leopold I. potvrdil městu stará privilegia a doporučil zbylé protestanty, jichž však mnoho nebylo, přízní vrchnosti. Přece však přihodilo se ještě, že 3. prosince 1671. konsistoř olomucká obec přerovskou po opětném marném nabádání se starou i novou radou z církve vyobcovala, poněvač se církevnímu nařízení svého faráře podrobiti nechtěla a 29. června 1673. Karel mladší ze Žerotína celou radu, pod záminkou horlivé péče o obecné blaho na zámku uvěznil, ale již dne 22. prosince t. r. k rozkazu císařskému na svobodu propustiti musil.

Nebylo tedy od vrchnosti mnoho dobrého k očekávání neboť, jak se zdá, zvrhli se všichni Žerotínové, jenž nastoupili po slechetném Karlu. Poslední z nich, který na Přerově vládl, Karel Jindřich mladší, ošidil prý město o 30.000 zl., pojištěných městu Bedřichem ze Žerotína, čímž město úplně kleslo a se zadlužilo.

Dne 20. června 1692. vařilo se první pivo opět v novém městském pivováře a dne 5. května 1695. posvěcen nový hřbitov u *Králičku* v kroměřížské ulici.

Za panování Leopolda Jana Vindischgrätze (1709—1732.), který sice práva městská uznal ale nadržel, spikly se i ženské proti vrchnosti, hnaly na hrad dvakrát útokem a pobily myslivce, začez trestání jsou vězením v šerhovně, kteráž stávala mezi domy u zlatého jelena a u bílého konička na dolním náměstí. Na této šerhovně býval zvonek k dávání znamení, když vypukl požár, aneb v neděli a ve svátek o 10. hodině večer, aby se hospody zavřely. Dále zaznamenáno stojí z oné doby, že když jednou p. vrchní zavřiti dal měšťana Polivku proti právu a násilně, městská stráž zavřela pana vrchního.

Téhož času rozvodnila se opět Bečva tak velice, že odnesla několik domů a obilí z polí. Roku 1715—1716. nastal v Přerově mor který zachvátil 956 křesťanů a 78 židů; z veškerých obyvatelů přerovských zbylo prý jenom 82 osob. Na památku tohoto moru postavena r. 1717. socha sv. Josefa na dolním náměstí se železnou mříží kolem; v každém rohu té mříže stála socha nějakého svatého v životní velikosti, kteréž sochy i s mříží odstranily se r. 1830. a dvě z nich postaveny u portálu kostela.

Dne 30. prosince 1741. navštíven byl Přerov od Prusáků, kteří zde dlouho zůstali a město několikrát vydrancovali.

Roku 1749. lehlo skoro celé město popelem. I velký *spálený mlýn*, před tím opět vystavený shořel i s jezem, který byl přes Bečvu. Ze znamenitějších požárů v témž století v Přerově ještě zuřivších zaznamenány jsou r. 1762., 1764., 1766., 1767., 1774. a 1780.

Za sedmileté války r. 1756—62. navštívili Přerov opět Prusáci i vojsko rakouské.

I v nynějším století stihaly záhubné požáry Přerov; nejznamenitější z nich byly r. 1800., 1808., 1829. a 1831. kdež 8. září 185 domů mimo hospodářských stavení, fara, škola, špitál, 1832. kdež 25. dubna v židovské a kostelní ulici 52 domů a chrám židovský mimo jiných stavení popelem lehly; 1839., konečně r. 1868., kdež 8. července 149 domů mimo hospodářských stavení shořelo, požár na všech stranách města se rozšířil, jmenovitě v Šířavě, kdež vznikl, kostel sv. Michala, jednu stranu židovského města, kozlovskou ulici, celé horní náměstí s radnicí a s kaplí sv. Jiří, část kostelní ulice, část dolního náměstí, masné krámy, mostní ulici, a ještě několik domů na pravém břehu Bečvy na Malé Dlážce nehvátli. Strašnou po sobě spoustu zůstavil požár ten, jehož očitými jsme byli svědky a s takovou rychlostí se šířil,

že nebylo lze pomýšleti na zachránění. Byloť to právě po pouti Velehradské, mnoho měšťanů nebylo doma, povětrnost suchá, vody a pomoci nedostatek. V největší úzkosti telegrafováno do Olomouce pro pomoc vojenskou, která také se zvláštním vlakem bez průtahů přijela. Zdálo se, že již po Přerovu na dobro veta. A hle! Přerov se opět vzkřísil, povstal pěknější než byl, částečně pomocí laskavých dobrodinců a horlivým přičiněním vlastním.

Roku 1831. řádila v Přerově, jako v mnoha jiných místech, nová té doby ještě a z Asie vyšlá morová nemoc, *Cholera*, níž 60 osob podlehlo.

Přerov byl tedy, jak již z předu praveno, župním hradem a městem od nepamětných dob, stal se napotom městem krajským, když Morava rozdělena byla na šest krajů, z nichž jeden až do roku 1848. jmeno své od Přerova odvozoval. Řečených šest krajů jmenovalo se: *olomucký, přerovský, jihlavský, brněnský, hradištský a znojemský*. Přerov byl ale jen tak dlouho sídlem správy krajské, pokudž vladaři hradu přerovského zároveň byli župany aneb hejtmany krajskými. V dobách pozdějších, jmenovitě již v sedmáctém století sídlél krajský úřad přerovský v Olomúci, kdež pozůstal až do r. 1783., kteréhožto roku přeložen jest do Hranic, kdež pozůstal až do r. 1848.

Při ustanovení nového zeměpanského řízení po roce 1848., kdež Morava rozdělena byla pouze na dva kraje: *brněnský a olomucký* a na 30 podkrajství, čili hejtmanství, stal se Přerov r. 1850. sídlem okresního soudu příslušným politické správě hejtmanství kroměřížského a kraje olomuckého.

Roku 1854., při novém rozdělení země, kteréž zrušilo jmenované dva kraje i hejtmanství a bývalých šest krajů s tím rozdílem obnovilo, že na místě přerovského, novojičínský ale v obmezenějších hranicích povstal, obdržel Přerov *okresní úřad*, to jest politickou a soudní správu. Tato správa opět změněna jest r. 1867.; okresní i krajské úřady jsou zrušeny a hejtmanství obnovena. Tu připadl Přerov s politickým řízením opět ku hejtmanství kroměřížskému; ku kterému přivtělen zůstal až do r. 1877. Roku téhož rozděleno hejtmanství kroměřížské, jež zaujímało 4 soudní okresy, totiž zdounecký, kroměřížský, kojetínský a přerovský ve dvoje hejtmanství a Přerov stal se sídlem novězřízeného okresního

hejtmanství, ku kterému se kromě soudního okresu přerovského, soudní okres kojetínský přivtělil.

Obecní správa v Přerově zahrnovala v dobách minulých jako v jiných městech také soud hrdební; dvanáct radních se čtyřmi purkmistry v čele, z nichž jeden co primator střídavě úřadoval, předsedal, a královský rychtář spravovali veškeré obecní a soudní záležitosti až do panování císaře Josefa II., který pro města čelnější tak zvané *municipální*, řízení zavedl, dle něhož obec městská, která zachovati chtěla další ale jenom nižší právo soudcovské (*Adeliches Richteramt*) vydržovati musila při správě obecní alespoň jednu osobu v právech zběhlou a pro soudnictví zkoušenou — tak zvaného zkoušeného radního aneb syndikusa. Takové municipální zřízení jmenováno regulovaným magistrátem a uděleno jenom těm městským obcím, které se důstatečným obecním jménem k vydržování takové kanceláře vykázati mohli. Města s regulovaným magistrátem stála v bezprostředním spojení s úřady krajskými a podléhala jen co poddaná vrchnosti příslušné; kdežto města, která municipálního zřízení neměla, bezprostředně a přísně podřízena byla ve všech správních a trestních záležitostech úřadu vrchnostenskému až do r. 1848. vlastně až do ustanovení nových zeměpanských úřadů a soudů r. 1850.

Přerov měl také *regulovaný magistrát*, jenž skládal se z purkmistra nezkoušeného, syndikusa zkoušeného a dvou nezkoušených radních.

Po zavedení nových zeměpanských soudů odpadly regulované magistraty úplně. Veškeré zástupitelstvo obecní voleno z měšťanstva a počet jich řídil se dle počtu *volitelů* v obci. Přerov tedy, máje více než 1000 oprávněných voličů volí 30 zástupitelův.

Čtyři výroční trhy, jež drživaly se v dobách starších po celých 7—14 dní, obmezily se v dobách novějších pouze na 2 dni. První den totiž v pondělí býval výhradně trhem dobytčím, v úterý teprv na zboží ostatní; nyní drží se trh dobytčí vždy osm dní před trhem výročním. V následujících dnech připadají trhy výroční: 1. v úterý před smrtelnou nedělí; 2. v úterý po vstoupení Páně; 3. poslední úterý v srpnu; 4. v úterý po Všech Svatých. Četně navštěvené týhodní trhy, kdež i mnoho lenu a konopí se prodává, drží se každý úterý a pátek; před trhem výročním ale v pondělí.

Hradby dolního města odstraněny jsou většinou teprv na začátku nynějšího století a použity částečně na dláždění

města, částečně na stavění silnic; jen brána mostní dočekala se šestého desítiletí nynějšího věku a zmizela teprv po vystavení nemocnice u mostu. Vnitřní hradby horního města stály do nedávna téměř neporušené, poskytovaly městu velebný pohled z pravého břehu Bečvy a počaly se odstraňovati nejvíce teprv po velikém požáru r. 1868., který kromě zámku celé horní město strávil.

Tímto požárem zanikl bohužel starožitný ráz horního města úplně. I gotická brána, která se pod kaplí sv. Jiří dotud zachovala, vzala potom za své — odstraněna byvši k vůli rozšíření ulice — čehož velice želíme. I dům patřivší na začátku sedmnáctého století rodině Bílých, jenž jevil ráz ryze starogotický a všele měl lomenici sličnou, stavebnímu slohu přiměřenou, zohyzen jest bezohledným vandalismem. Lomenice se odstranila a kasárnický zevnějšek domu udělen. O tomto domu zachovala se pověst, že v něm bydlel uherský král Matiš Korvinus, který s králem Jiřikem Poděbradským válčil a delší dobu v Přerově se zdržoval.

Jakkoli pověst tuto za lichou považujeme, poněvač řečený dům pro krále a jeho komonstvo příliš skromný by byl býval, a pravdě podobnější jest, že král Matiš za obydlí prostrannější hrad sobě vyvolil, přece domníváme se, že řečený dům dle svého zařízení původně vlastníka šlechtického vyzrazuje.

Zevní hradby horního města zbořeny jsou většinou již v dobách dávno minulých, příkopy mezi nimi vysypány a v zahrady proměněny, které částečně příležitostním domům horního, částečně příležitostním domům dolního města připadly.

Jen na některých místech viděti ještě malé pozůstatky zevnější a to snad třetí hradby. Základy tyto z větší částky zasypány jsou ve dvorech domů dolního města a poskytují dosud hojné důkazy mohutného a velkolepého opevnění starého župního hradu Přerova.

Přerov byl, jak již podotknuto, zámožným sídlem a obec získala sobě již v dobách minulých znamenitého jmění, které velmi prospěšným jest zdrojem k uhrazení velkého vydání, jež vyžaduje tak rozsáhlá obec — aniž bylo dotud třeba, obtěžovati občany přírážkami obecními, jakkoli znamenité stavby se provedly.

Nemovitosti, jež obci náleží zahrnují 827 jiter pozemků, z nichž polovice zachovalým jest lesem 176 jiter půdou neuzitečnou, ostatek v míře téměř 700 měr orní, znamenitý užitek nesoucí půdou, kterou obec v malých oddílech dočasně pronajímá.

Kromě pozemků náleží obci více budov a výstavností, jež v novějších postavila dobách. Nejdůležitější z nich jsou dvě radnice, gymnasium, hlavní škola, nemocnice, dvůr, kromě mostů a jiných menších výstavností — jež reprezentují celkem okrouhlou hodnotu 300.000 zl.

Nešťastný požár r. 1868. zasadil i obci velikou ránu, neboť lehla i velká radnice na horním náměstí popelem a byl první příčinou, že obec stavbami částečně nevyhnutelnými zadlužiti se musila.

Až do nejnovějších dob byly v Přerově dvě národní školy, jedna na dolním náměstí, druhá v Šířavě; tyto spojily se v jednu, když se r. 1849. v městě u farního kostela nová prostranná školní budova postavila, která zahrnula čtyři hlavní třídy. Od r. 1857 oddělena od ní škola dívčí a umístěna v klášteře školních sester při kostele sv. Michala v Šířavě. Bývalý starosta František Kramář, jenž horliostí svou pro dobro obce obětí se stal války pruské r. 1866. pomýšlel již za svého starostování na založení středních škol v Přerově a konal k účelu tomu všeliké přípravy; myšlenka jeho uskutečnila se však teprv 4 léta po jeho smrti, totiž r. 1870., kdež s povolením ministerským zřízeno *realné gymnasium* v Přerově a otevřena první třída dne 3. září r. 1870. S povolením vysokého ministerstva z r. 1874. přidány ku realnému gymnasiu vyšší třídy realné a r. 1876. vyšší třídy gymnasia, tak že nyní řečená střední škola přerovská celou vyšší realku i vyšší gymnasium s vyučovacím jazykem českým zahrnuje a více než 450 žáků čítá. Pro toto veledůležité učiliště postavila obec přerovská nákladem 125.000 zl. během r. 1876.—1877. velkolepou školní budovu vedle hlavní silnice, která z nádraží do města vede, naproti ulici kroměřížské, a věnovala ji řečené škole. Při slavnostním zasvěcení této budovy dne 11. listopadu 1877. vložila se do závěrečného kamene, jenž umístěn na levé straně předsíně pod deskou mramorovou, pro památku zakládající listina, jenž zní:

„Za panování Jeho Apoštolského Veličenstva Císaře
„a Krále Františka Josefa I., za ministra kultu a vyučování
„Jeho Excellence Karla ze Stremayrů, za místodržitele
„markrabství moravského Jeho Excellence Ludvíka svobod-
„ného pána Possingera z Choborských, za zemského hejt-
„mana markrabství moravského Jeho Excellence Vojtěcha
„svobodného pána z Widmannů, za obecního starosty města
„Přerova Jindřicha Macenauera stavba této budovy, ku
„kteréž základní kámen dne 17. července 1876 položen

„byl, dnešního dne položením závěrečního kamene dokonána
 „jest. Plány stavební vzdělal Antonín Gruska, architekt
 „ve Vídni, stavbu provedli zdejší stavitelští mistři Ondřej
 „Ginter a Vilém Žák za dozoru Arnošta Bühlera, gene-
 „ralního ředitele ústřední železnice moravsko-slezské. Město
 „Přerov budovu tuto, obecním nákladem 125.000 zlatých
 „rakouské měny vystavěnou, věnuje státním středním školám
 „s vyučovacím jazykem českým v Přerově.

„Tyto školy založeny byly roku 1870. S povolením
 „c. k. ministerstva kultu a vyučování ze dne 6. září 1870
 „č. 8845 zřízeno reálné gymnasium s vyučovacím jazykem
 „českým obecním nákladem města Přerova a otevřena dne
 „3. října 1870 třída první. Nejvyšším rozhodnutím ze dne
 „12. května 1871 reálné gymnasium počátkem školního
 „roku 1871—72 převzato ve správu státní. S povolením
 „Jeho Excellence c. k. ministra kultu a vyučování ze dne
 „25. července 1874 zřízeny při státním reálném gymnasiu
 „provisorně nákladem obecním vyšší školy reálné a počát-
 „kem školního roku 1874—75 otevřena pátá třída reálná.

„Když zemský sněm markrabství moravského usne-
 „šením ze dne 7. dubna 1876 na vydržování vyšších škol
 „reálných k ročnímu příspěvku 7000 zlatých r. m. z pro-
 „středků zemských se zavázal, Jeho Cís. a Král. Apoštol-
 „ské Veličenstvo Nejvyšším rozhodnutím ze dne 10. června
 „1876 ráčil udělití povolení, aby státní reálné gymnasium
 „v Přerově směrem i reálným i gymnasialným doplněno,
 „totiž vyššími třídami reálnými i gymnasialnými nákladem
 „státním rozšířeno bylo. Vyšší školy reálné dnem 1. ledna
 „1877 a vyšší třídy gymnasialné s povolením Jeho Excel-
 „lence c. k. ministra kultu a vyučování ze dne 7. září 1876
 „č. 14160 počátkem školního roku 1876—1877 otevřením
 „páté třídy nákladem obecním zřízené — počátkem škol-
 „ního roku 1877—1878 převzaty jsou ve správu státní.

„Státní střední školy s vyučovacím jazykem českým
 „v Přerově skládají se tudíž z reálného i vyššího gymnasia
 „a vyšších škol reálných, majíce letošního roku školního
 „13 oddělení: čtyři třídy reálně-gymnasialné, veskrze v pa-
 „rallelní oddělení rozvedené, tři vyšší třídy reálné a pátou
 „i šestou třídu gymnasialnou. Žáků jest 435.

„Dozor nad ústavem má c. k. zemský školní dozorce
 „dr. Josef Nacke, ředitelem ústavu jest Jakub Škoda. Uči-
 „telský sbor čítá 22 členů pro předměty závazné a 3 učitele
 „pro předměty nezávazné. Počátkem příštího školního

„roku přibude sedmá a počátkem školního roku 1879—80 osmá třída gymnasiální, čímž ústav v obojím směru, reálném i gymnasiálním, doplněn bude.

„Nechť školy tyto, spojenými silami státu, země a obce zřízené, stále zkvétají a blahodárné vydávají ovoce!

Z d a ř B ů h !

V Přerově, dne 11. listopadu 1877.“

„Děkanství přerovské zahrnuje kromě fary přerovské, faru kokorskou, moštěnickou, majetínskou, beniovskou, pavlovickou, předmosteckou, citovskou, vlkošskou, roketnickou, ve Staré vsi, v Chropíně a lokalii, ve Velké Prosenici; farní okrsek přerovský, jehož patronem nyní jest hrabě Magnis zahrnuje kromě Přerova dědiny: Oujezd, Bochoř, Kozlovice a Želatovice, a čítal r. 1877. 11.113 katolíků, 39 protestantů a 582 židů; celé děkanství 22.862 katolíků, 74 protestantů, a 688 židů, celkem tedy 33.624 duší.

O stavu průmyslu přerovského položíme tuto slova, jež napsal r. 1859. František Kramář, lékárník a nápotomní starosta přerovský, jenž, jak jsme již podotkli, r. 1866. v době války pruské zemřel.

Stav průmyslu v Přerově roku 1859.

Přerov býval za starodávna městem průmyslným a bohatým; po bitvě bělohorské však, počátku to vši bídy a neštěstí ve veškeré vlasti Česko-Moravské i Přerov klesal, a jen soukennictvím zde provozovaným jakž takž živořil. Když ale mezi rokem 1830. a 1840. soukennické továrny zmáhati se počaly, i tento průmysl, jenž prvé občanům přerovským slušnou poskytoval obživu, dočista zanikl, a Přerov by byl klesl v řadu těch nejbídnejších obcí vlasti naší, jichž výživa na rolnictví ne hrubě rozsáhlé a ne valně pěstované odkázána jest, jelikož ani školy dle toho zřízeny nebyly, aby ducha průmyslného v obecnstvu vzbudily, kdyby nově ponavržená železnice z Vídně do Prahy a do Krakova na Olomouc a Přerov roku 1836. vyšším rozhodnutím ustanovena nebyla se stavěla. Tato železná dráha nový bujarejší život v naše město uvedla a protož jí, co počátku všeho průmyslu v Přerově nyní se zmáhajícího, první místo tohoto pojednání přísluší.

Císařo-královská Ferdinandova severní dráha železná byla po udělení výsady roku 1836. u Vídně začata a do 1. září 1841 do Přerova v délce 24 $\frac{1}{8}$ míl a do 17. října téhož roku až do Olomouce dohotovena. Dne 17. října 1841. byla

dráha s dvěma tehdaž stavajícími parovlaky Olomutia a Moravia nejdůstojnějším panem Antonínem hrabětem Šaafigotschem biskupem brněnským slavně zasvěcena v úhlu, kde se dělí dráhy Olomucká a Krakovská, a kdež oltář slavnostní chvojím a kvítím ověncený postaven byl. Celá délka dráhy severní z Vídně do Krakova, Olomúce, Brna, Florisdorfu, Štokeravy atd. obnáší $82\frac{1}{2}$ zeměpisné míle (a 4000°) a náklad na ni vynaložený obnášel počátkem roku 1859. úhrnem 72,687.428 zl. rakous. čísla. Společnost, jíž dráha severní náleží, má ve svém majetku 218 lokomotivů.

Roku 1858. bylo na celé dráze severní převeženo 1,779.000 osob cestujících a 21,660.000 centů nákladu, zač bylo placeno dovozného 11,376.285 zl. a 44 kr. rak. čísl. Pouze v Přerově bylo za rok 1858. 136.000 centů zboží z větší části obilí naloženo; a Přerovem bylo veženo 170000 centů, mezi tím 119000 centů uhlí kamenného z dolů Ostravských.

Přerovské nádraží jest 600° dlouhé a má devatero křížujících se kolejí.

Lokomotivů jest zde 28, jenž z Přerova do Břeclavy, do Ostravy, a do Olomúce jezdí. V čele, ve službě železné dráhy stojícího, v Přerově stanovisko své majícího lidu, stojí jeden inženýr se 7. úředníky.

Správu lokomotivů a vozů, k čemuž velká strojirna určena jest, má pod sebou vrchní správce, (Oberwerkführer) se dvěma úředníky a 82. dělníky.

Jezdění s lokomotivy má pod sebou tak zvaný (Heizhausleiter) s 26. mašinisty a 80. dělníky.

Vydávání lístkův k vození, přijímání, převážení a odvádění nákladu obstarává jeden expeditoř se 4 úředníky a 28. dělníky. Též k tomu patří 5 vrchních průvodčích (konduktérův) 10 průvodčích, 13 tak zvaných pakmistrů a 26 pako-
váců, jenž zboží a osoby převázejí.

Mimo to jest ještě denně 142 dělníků zaměstnáno.

Roční služné všeho tohoto lidu, jenž pouze v Přerově žije, obnáší 200000 zl. rak. čísl. Nynější inženýr p. Bühler, nejen co vrchní zprávec zdejšího nádraží velikých sobě zásluh o železnici dobyl, mezi jiným i tím, že zdejší nádraží dobrou vodou opatřil, nýbrž i co lidomil měšťanům při stavbách a jiných podnikách radou a pomocí přispěl, nedělní školu zřídil, kdež děti škoie odrostlé, učedníky řemeslnické, a jiné výrostky v kreslení cvičil, začez mu podán byl od obce diplom čestného měšťana Přerovského.

Železnice podporuje zde valně materialní blahobyť občanstva, z něhož mnohý své příjmy značně zvětšil, buď co majitel domu, že každý koutek ve svém domě užitečně pronajímá, buď co řemeslník i obchodník, že zboží své lépe odobývá, než dříve.

Trhy každý úterek a pátek odbývané, jenž bývaly dříve velmi nepatrnými valně se pozvedly a jak lze očekávati, ještě znamenitějšími budou, až Přerov střediskem obchodu obilního pro vývoz na Haně se stane.

Pohodlný a laciný dovoz a odvoz z Přerova po železné dráze na všechny strany a laciné uhlí vábí sem cizí průmyslníky. Z domácích však posud nikdo ku většímu podniku se neodvážil, buď pro nedostatek prostředků peněžných, buď a hlavně pro nedostatek potřebné přípravy. — Tak povstala nejprv syrobárna a škrobárna, p. Hugonem Fiedlerem založená. Z Pruského Slezska rodič přibyl do Přerova roku 1843., založil hned syrobárnu, dva roky později škrobárnu, již rok po roku rozšířoval.

Jeho neunavné pilnosti a bedlivému bádání poštěstilo se roku 1855. vyrobiti čistý škrob z kukuřice, což posud mezi nemožné, alespoň obtížné úkony patřilo. Vzáv na tento svůj vynález výsadu a postaviv si stroj parní, počal ve větším směru pracovati.

Zároveň seznal, že zrna kukuřicové ve špičce olej chová, tuto důmyslným strojem od ostatního zrna oddělil a olej z ní tlačil.

Později vynalezl způsob loupání zrna obilného, čímž více a bělejší mouky z obilí se vytěžilo.

Roku 1859. připojil k této své továrně též lisování oleje řepkového, lněného a konopného. Svou neunavnou pilností přišel i zde novému způsobu čistění čili rafinování oleje řepkového na stopu, s obejitím posud užívané kyseliny sirkové. Další jeho bádání čelilo k tomu, olej řepkový k požívání schopným učiniti, místo drahého oleje olivového, tak jako jej schopným již učinil k maštění vlny a k mazání kol a čepů u mašin.

Tentýž zaměstnává ve své továrně posud 36 dělníků, s nimž vyrábí 1000 centů syrobu, 2600 centů škrobu a 2000 centů oleje ročně.

Vůbec jest p. Fiedler výtečný továrník, neunavný a pilný badatel, jenž bohdá ještě dále pro zvelebování průmyslu v Přerově účinkovati bude. *)

*) Bohužel přišel tento důmyslný muž v letech pozdějších na mizinu.

Roku 1852. usadil se v Přerově pan Vinzenc Heinik, kotlár rodem ze Slezska rakouského a založil zde továrnu na zboží kovové ve spolku s p. Mendem mosazníkem, a když tento po 3 letech zemřel, vedl průmysl tento sám, rozšířiv jej znamenitě. Již několik továren na cukr, vinopalen a jiných závodů nejen na blízku ale i ve Slezsku a v Čechách, potřebným náčiním měděným zaopatřil a je z části neb zcela zařídil, jakož i letos povstalou továrnu na cukr v Přerově potřebným měděným zaopatřil náčiním. Dělníků má 30 někdy i více. Mědě zpracuje ročně 220 centů, mosazu 150 centů, železa kovaného 100 centů, železa litého 120 centů a plechu 30 centů.

Roku 1853. usadil se zde Kristof Zier, rodilý Bavor, bývalý mašinista na železnici, co umělecký zámečník.

Z počátku zabýval se pouze stavěním váh desetinových, které velmi výtečné jsou a dělá nyní nejen práci zámečnickou, ale staví a sestavuje též stroje všeho druhu.

Roku 1853. koupil zdejší mlynář pan Václav Urbánek u jeho mlýna stojící soukenickou valchu a za ní ležící kus pozemku od obce a postavil zde pílu se dvěma dlouhými a jednou kulatou pilou. Celá píla i s koupí pozemku a valchy stála 12.600 zl. r. č.

Roku 1854. majitel městské vinopalny p. Arnošt Polak obnovil svoji vinopalnu nákladem 2000 zl. str.

Roku 1856. počal se stavěti sklep a lednice ku zdejšímu pivováru pod horním rynkem na *Marku* v měsíci srpnu a byl ukončen roku 1857. v červnu.

Ten sklep táhne se někdejším příkopem mezi vnitřní a venkovskou zdí, (od této byli jen základy) od domu pod čís. 27 až do pivováru skrz základní zeď někdejší zevnitřní brány do spilky, která při té příležitosti o polovici se zvětšila. Délka nové stavby obnáší 18 sáhů, šířka 5⁰ ve sklepe a 3⁰ v šiji a ve spilce, výška ve vrchu klenutí 3⁰.

Hned z počátku stavby brozné neštěstí nám brozilo; sesula se stará bašta při domě pod čís. 28 stojící s náramným třeskotem a zasypala celý ledva vyhloubený sklep; 26 lidí bylo právě ve sklepe práci zaměstnáno a přece Boží ochranou nikdo k úrazu nepřišel, an bašta tak zvolna se klonila, že všem času k útěku zbylo, výjma staříckého zedníka, který nemoha tak spěšně utíkat, do kouta tehdaž ještě stojící brány se uchýlil a také vši pohromě šťastně ušel, ačkoliv kamení vedle něho se sypalo.

Sesutí bašty odkrylo jeden otvor ve zdi v němž se kus měděné trouby zasazený a zadělaný v olově našel, zbytek to někdejšího vodovodu na horní rynek, kdež před časy kašna na náměstí stála; na dolním náměstí stávala též jedna kašna. Obě bývaly zaopatřovány vodou z Bečvy, strojem při někdejším hrubém (spáleném) mlýnu na levém břehu Bečvy, stávavším. Když tento mlýn i se strojem shořel i kašny zhynuly a k zapomenutí přišly.

Po vyklízení bašty pokračovalo se dále ve stavbě, při které příležitosti kosti předpotopního zvířete *Megaterium Mastodon* v naplavenině v žlutém písku mezi skalisky se našly.

Na tento sklep bylo spotřebováno as 400 sáhů kamene, 550 měric vápna domácího a 180 měric vápna hydraulického z Kurovic, poslední hlavně do základů a do klenutí.

Celý ten sklep stál 5780 zl. 21 kr. r. č.

Stavitelem byl pan Ginter, zednický polír, schopný a výborný to řemeslník, pod dohlídkou pana Böhlera, inženýra na železné dráze, jenž jsa milovníkem každého podniknutí, ochotně této dohlídce se podvolil, vyhotoviv dříve nákres celé stavby.

Podnikatelem této stavby byl Frant. Kramář, lékárník v Přerově, tou dobou praeses měšťanstva varního, pisatel těchto řádků. Chtěje tuto velmi potřebnou (neb dříve nestávalo při pivováře našem takměř žádného sklepu, neb ten tak zvaný sklep neměl zúplna 3° do kostky a 1° z výše) a důležitou stavbu podniknouti, musil bojovati proti svéhlavosti většiny spoluměšťanů, jenž tomu odporovali, nechťice vlastnímu zisku rozuměti a jen takřka s ouskokem možno bylo proti většině odporujících stavbu počítí. Zároveň ponavrhł stavění sladovny na sklepe, poněvač stará sladovna v ulici kroměřížské od pivováru vzdálená, malá a docela neprakticky zřízena byla, k čemuž však nepřišlo, dílem pro odpor většiny měšťanstva nepovážlivého, dílem pro nepovolnost tehdejšího obecního výboru, jenž se zpěchoval, měšťanstvu místo to, tehdy obci náležející, v slušné ceně odprodati. Z příčiny té usneslo se měšťanstvo, raději starou sladovnu opravit, což také následujícího se stalo roku.

Užitečnost sklepa ukázala se hned v druhém roce. Kdežto dříve ledva 4—5 várek za měsíc bylo, vařívá se nyní 4—5 za týden, a pivo Přerovské, které prvé mimo Přerov nikdo pro mizernost neznal, nabývá jmena proslulého, jest v Kro-

měříži, v Holešově, v Hranici a jinde velmi oblíbeno a pivovár již nyní o 2000 zlatých více vynáší.

Ostatně náš pivovár ještě mnohých oprav, mnohého nového zřízení zapotřebí má, které Bohda někdy se uskuteční, až moudřejších majitelův nabude. Nejvíce vyhlášená piva jsou za naší doby následující: *Anglický porter a ale, Brunšvícká Mumel, Bokbier, Bavorské, Plzeňské, Vídeňské, Těšínské, Hodonínské, Těšetické a Týnecké.*

Cena piva jednoduchého jest 12 kr. za máz rakouský.

Roku 1857. založili majitelové panství Vsetínského pánové Jan z Cataux, majitel lodí v Antorfu a St. Hubert ohromný sklad na dříví tesané a prkna čili desky všeho druhu na levém břehu Bečvy blíž mostu železného. Na prámích bývá sem z lesů Vsetínských po vodě plaveno, dílem již připravené, dílem teše se teprv dle potřeby zde; z části prodává se zde, z většího dílu ale vozí se po železnici do Vídně a jinam.

Průřizem prodá se zde dříví rozličného druhu za 50000 zl. ročně. Práce tesařská a nádeníkův zde zaměstnaných páčí se ročně na 4000 zl. r. č. Správcem toho závodu jest p. Villibald Kutzer.

Roku 1858. založil zde pan baron z Heydebrandu a Lassa z Prus velkolepou vápenku na pravém břehu Bečvy za mostem železným, kterou stavěl p. Alois Wenzel posavadní té vápenky správce.

Tato vápenka má ve spod v objemu 36 stop, 42 stop výšky. Zpotřebováno na ni 400 sáhů kamene, 20000 cihel porculánových a 150000 obyčejných; stála 8000 zl. r. č. a vyrobí každý den 200 měric vápna. Zaměstnáno jest při té vápence 10 lidí, a 12 v lomě v Předmostí. Při příležitosti kopání přístupnější cesty ku skále bylo nalezeno množství kostí zvířete předpotopního, šest střevíců pod vrchem v alluvium. Kostí byly v zemi tak měkké, že málo která celá kost dobýti se mohla; na vzduchu zase stvrdly.

Letošního roku to jest 1859. stavěl se první cukrovar v Přerově na levém břehu Bečvy mezi železnou dráhou a městem na roli Petrželka zvané; měl se již stavěti lonského roku, ale pro nedostatek peněz nepřišlo k tomu. Majitelové jsou bratři Skenové v Brně, kteří tam a v Alenkovicích továrny na sukna, pak v Doloplaších cukrovaru mají. Oni též pronajmuli všechny role k panství Přerovskému patřící

k tomu účelu, aby svoji řepu měli, na 20 let. Stavěti se počal 20. dubna a dohotovil koncem října 1859. Stavitelem byl pan A. Strnad z Rosice na Moravě. Stroje jsou od Rustona a spol. v Praze. Kotlářskou práci a sestavení strojů obstarávali pp. Heinik, kotlář a Zier, zámečník v Přerově. Náklad posud vynaložený obnáší 180000 zl. rakouského čísla. Řepy má zpracovati 100000 ctů.; mimo to 30000 ctů. cukru ještě z Doloplas sem dovezeného, pouze nahrubo zpracovaného, přechistiti. Ředitelem továrny jest nyní p. F. Rundsmann, p. Ruše adjunktem, p. Ehrlich kasírem a p. Bádál lučebníkem.

Téhož roku usnesli se bratři Urbánkové na místě při jejich mlýně stojící píly, jenž následkem zřízeného zde skladu dříví Vsetínského, žádného již zisku nevydávala, mlýn s americkanskými stroji postaviti, což také uskutečnili a na troje složení jej postavili. Stavba stála 1000 zl., stroje 11000 zl. r. č. Denně semele se na těch 3 složeních 90 měřic žita. Na dvouch složeních jsou kameny francouzské; třetí má kámen německý z Halberschvertu v Prusku. Plán a celý stroj vyhotovil p. L. Nemelky, stavitel mlýnů z Fišamentu u Vídně ze železa Štýrského. Sestavení strojů řídil pán Moric Pulkert, společník pp. Urbánkuv.

Před založením železnice byl pád vody u zdejšího mlýna pouze 7', nyní již jest 10' následkem ustavičného vybírání písku a drobného kamene z Bečvy ku potřebě železnice.

Zdejší obec židovská starou školu svou dočista zbouřala a znovu o polovic větší postavila. Náklad na ni vedený obnášel 6000 zl. r. č.

Dáno v Přerově dne 26. října 1859.

Frant. Kramář,
lékárník a hruboměšťan v Přerově.

Roku 1867. postavili bratři Skenové druhý cukrovar vedle prvního a rozšířili obchod svůj v tomto směru znameňitě, jak rozsáhlé nápotom ještě provedené stavby prokazují.

Roku 1864. založily hospodářské jednoty olomucká a záblnická přičiněním starosty Františka Kramáře a prof. J. Demla z Olomouce společně rolnickou školu v Přerově, která nejprve v Šířavě umístěna, po válce pruské přenesla se na Malou Dlážku do bývalé továrnícké budovy pana Fiedlera, která prodána byla nešťastnému tomuto podnikateli již roku 1864. dražbou exekuční, a kterou za 11.000 od tehdejšího

vlastníka, vídeňského obchodníka, byly ukoupily. V této budově působila rolnická škola až do r. 1874, a vychovala množství rolnických synků na dokonalé hospodáře.

Roku 1874. postoupily jednoty řečené budovy školní moravskému zemskému výboru k zařízení střední hospodářské školy pod tou výminkou, a na tak dlouho bez vší náhrady, pokudž obmyšlená střední škola po česku vyučovati bude. Zemský výbor upravil tuto budovu k účelu obmyšlenému a střední hospodářská škola vstoupila roku následujícího v život. Jednoty hospodářské záhlinická a olomucká rozdělily se na potom s pozůstalým zbytkem jmění a založily o své újmě nové rolnické školy; záhlinická v Kroměříži, a olomucká v Klášteru-Hradišti u Olomouce. Polovici budovy své (bývalé Fiedlerovské) postoupily jmenované jednoty, poněvač ji k účelům školním nepotřebovaly, již r. 1867. p. Noheilovi vyráběti strojů hospodářských za tím úmyslem, aby se žákům školy rolnické vhodná příležitost ku seznání strojů hospodářských poskytla. V. Noheil založil tam rozsáhlou strojnickou dílnu, kterou později kupolkovou slévárnou na železo rozšířil. Dílnu tu převzala v r. 1876. firma J. Doležel a spol. a V. Noheil založil v bývalých erárních pekárnkách u přerovského nádraží novou strojnickou dílnu. Jelikož ale mezi tím Krátký a Kočí také strojnické dílny byli založili, dosáhl průmysl strojnický v Přerově velmi hojného zastoupení.

Roku 1871. povstal v Přerově vedle pivováru měšťanského velkolepý společenský pivovár, jež založila akciová společnost. Starožitný pivovár měšťanský čítal tou dobou 69 podílníků, aneb várečných měšťanů, kteří až do r. 1848. velko-čili hruboměřtany slouli.

Pro obchodní spojení má Přerov kromě 4 železnic, které k Vídni, k Brnu, k Olomúci a do Polska vedou, 5 dokonalých silnic, a sice k Lipníku, k Bystřici pod Hostýnem, do Kroměříže, do Tovačova, a do Olomouce, kterážto se v Rokytnici ještě k Dubu odvětvuje.

Jak jsme již podotkli, přidrželi se Přerované záhy novot náboženských, jež Husité hlásali, a jsouce od tehdejších husitských vladařů hradu přerovského v tom posilňováni, snad i k tomu nuceni, přilnuli v krátké době veškerí obyvatelé města Přerova k husitismu, později k bratrskému učení. Důkazem toho jest, že již roku 1423. Přerované husitismu oddaní, spojení s husitskými vůdci udržovali; že Vok ze So-

vince, jenž r. 1436. Přerova se zmocnil, Přerovanům udělením práva, aby sobě kněze akatolické voliti mohli, lahoditi hleděl; Jan z Chelčic, věhlasný starší českých bratří v druhé polovici patnáctého století v Přerově vyučoval a tam r. 1484. zemřel; že konečně Vilém z Pernštýna, pán na Přerově, Přerovanům právo, voliti sobě kněze bratrské, r. 1487. opět nů ztvdil.

Od té doby stal se Přerov zároveň s Prostějovem střediskem jednoty bratrské na Moravě (druhým střediskem byly Evančice) a vychoval znamenité učitele bratrské, jenž prosluli učeností i cnostmi občanskými. Roku 1523. narodil se v Přerově Jan Blažek, jenž co starší jednoty bratrské pod jmenem Jan Blahoslav slavnou pověst po sobě zůstavil. Bylť jedním z hlavních pracovníků bible králické, a sepsal více jiných výtečných spisů — zemřel však již roku 1571. 48 roků stár. Roku 1532. zemřel zde starší Martin Škoda.

Když král Ferdinand I. r. 1547. veškeré bratry z Čech vypudil, svolána do Přerova r. 1549. velká synoda, vedením vyhnance, staršího A. Macha, jenž se k účelu tomu z Pruska navrátil a o vyhnancích v Prusku zprávu přinesl. Na této synodě vyřízeny jsou důležité bratrské záležitosti. Roku 1550. volili na synodě zdejší kazatele; roku 1553. ale sešli se zde veškerí kněží, a jáhnové bratří z Čech i Polska k volbě starších (seniorů, tolik co biskupů). Zvolení byli: Jan Černý, Matiaš Červenka a výše jmenovaný Jan Blahoslav.

Až dotud držely se tyto porady na horním náměstí v domě, jež bratři kolem r. 1500. od Šalomouna Koželuha byli ukoupili; r. 1555. ale koupili bratři k účelu tomu (co sborovnu) s povolením Vratislava z Pernštýna od soukenníka Jana Malečka dům při levém břehu Bečvy, jež vrchnost všech daní sprostila, a který se poznenáhla rozšířil a zdí obehnal. Také svou školu mělo zde bratrstvo, která, když synoda Boleslavská (v Mladé Boleslavi v Čechách) uzavřela, aby v sídlech bratrských starších (biskupů) výtečné školy se zařídily, mimo Evančickou k nejvýtečnějším na Moravě náležela. Nepochybně měli toho času bratři již i farní kostel s farou a školou, kostel sv. Michala na předměstí se hřbitovem, starou a novou sborovnu a ještě jeden bratrský dům se školou i s jiným příslušenstvím ve svém držení, což vše i s tím, co by sobě ještě budoucně domů a pozemků opatřili, Bedřich starší ze Žerotína co vrchnost smlouvou roku 1596. jim potvrdil a vlastní správě přepustil. Od roku 1555. vedl vrchní řízení bratrstva Matiaš Červenka (Erythraeus) (rozený v Čelakovcích r. 1521., jež stal se starším v Přerově r. 1553.)

z Přerova a rozšířil činnost svou i na Polsko; roku 1556. svolal dvě synody a r. 1561. valnou synodu, na níž prý vrchní biskup bratrský, pověstný Augusta pro ústupky, jež následkem dlouholetého uvěznění králi byl učinil, z bratrstva vyloučen jest. V další synodě téhož roku rokováno, jak by se bratrstvo zabezpečiti mělo proti domnělému nebezpečnému vystupování řečeného Augusty; r. 1563. o šíření se nemravnosti mezi duchovními správci; r. 1567. aby se jednota bratrská s Kalviny a Lutherány spojila, pak-li by toho okolnosti vyžadovaly, ale jen povrchně, beze vší proměny vnitřního ústrojí jednoty. Roku 1591. předsevzata volba akolythů, to jest kostelníků a uzavřeno, aby při každém sboru (modlitebně), jichž bylo toho času 99, možno-li, jeden se ustanoví; r. 1594. předsevzata volba dvou vrchních biskupů, Jakuba Narcisa a Jana Němčanského, pak seniorů Daniele Strážnického, Šebestiana Pieria a Adama Felina.

Vratislav z Pernštýna potvrdil r. 1563. stanovy zdejších bratrských literátů; postoupil ale r. 1580. olomuckému biskupovi Stanislavu Pavlovskému právo obsazování far na svých panstvích, načež biskup roku 1582. vrchnostenskému správci nařídil, aby Přerovského pastora vyhnal, kterýžto ale, odvolávaje se na stará privilegia, vztahující se na svobodné vykonávání služeb Božích, ustoupiti nechtěl a neustoupil, i když se jemu odejmutím desátek hrozilo; ani rada městská rozkazu biskupa uposlechnouti nechtěla. Biskup nařídil tedy, aby se jemu řečené privilegie k nahlednutí odeslali, a pak-li by ani to se neučinilo, že pastora přece vypoví a radu pro neposlušenství ku své vrchnosti, potrestati dá. Ani tato hrozba nepotkala se s výsledkem očekávaným, jak vysvitá z potvrzující listiny, kterou nová vrchnost, p. Bedřich ze Žerotina r. 1596. Přerovanům udělil.

Roku 1587. darovala vdova Kateřina po Bartoloměji Bílým, z horního náměstí, vlastnice domu tak zvaného Korvínova, k domu bratrskému zahradu, kterou její muž prvé od bratrstva za včelárnu vyměnil.

V Přerově působili následující starší a pastoři po Janu Chelčickém: Eliáš Křenovský starší ustanoven r. 1499., zemřel r. 1503.; Petr Kronovický, pastor † 1507.; Tomáš z Přelouče, starší † 1517.; Martin Škoda, starší † 1532.; Pavel Moravan, spolustarší † 1549.; Wolfgang, spolustarší † 1550. (leží na šířavském hřbitově); Jan Valoušek, pastor † 1556.; Ondřej Štěpán, jenž sbíral doklady k dějinám jednoty bratrské, ale r. 1572. do Evančic přesídlil. Jan Abdiáš, starší a hudebník

† r. 1588.; Šimon Turnovský, polský starší, zemřel zde r. 1588.; Jiří Sartorius, pastor, rozený v Uhrách † r. 1597.; Křištof, pastor r. 1599.; Jiří Erastus starší a 14 let starosta, zemřel v Lešně v Polsku r. 1600.; r. 1602. Bartoloměj Lortius, pastor; Amos Komenský r. 1616—1618.; Pavel Šumberger, Pavel Hronovius, Jan Lanecius, starší zemřel co dvasedmdesátiletý stařec r. 1626. v Králicích; Jiří Theophilus, Jakob Drazdius, pastor, odešel r. 1620. do Uher; Jan Záhora (musicus insignis, hymnorum compositor), † r. 1622.; Ondřej Michaelis, pastor, narozen v Uhrách, vypovězen r. 1624.; Petr Kosticius, starší, vysvěcen r. 1604., zemřel co sedmdesátiletý stařec r. 1626.

Po bitvě na Bílé Hoře r. 1620. stal se obrat věcí všeobecný, pro naše předky arci velmi smutný; horlivá protireformace nastala, jmenovitě jednoty bratrské kruté jsou pronásledovány. V Přerově narazila na překážky, jak ze všeho vysvítá neobyčejné, neboť teprv r. 1629. dospělo se k usazení katolického faráře, nímž ustanoven Jan Tančík, dosavadní farář Lipnický, a Jesuité z Olomouce vyzváni jsou ku podpoře; neboť vypisuje se k r. 1638. že 15 obrácených měšťanů přerovských do Olomouce přivedli, a řečený farář Jan Tančík nedlouho před smrtí svou (r. 1652.) o svizelích, jež mu snášeti bylo od kacířských měšťanů a magistrátu samého, jazykem latinským široce se vyjádřil.

Toho času měla fara Přerovská následující příjmy: 150 fl. moravských desátku (smlouvou z r. 1657.; prvé bývalo 300 zl.) z každé várky půl vědra piva, 36 sáhů dříví i s povozem, jednu roli na 5 čtvrtěk, kterou někdy Dorota Čapalková faře darovala, jednu zahradu za městem a jednu louku na jeden vůz sena, pak desátek ze 4 přifařených dědin: Kozlovic, Želatovic, Oujezda a půl Bochoře, celkem 10 $\frac{1}{4}$ kop žita, 36 $\frac{1}{2}$ kop pšenice a 47 kop ovsa; jelikož ale Švédové tyto dědiny zpustošili jen polovičku, pak ještě ze Šíravy, kdež ještě příslušely dvě obtočné role ku faře, 92 $\frac{1}{2}$ měrice žita a ovsa. Zahrady, luka a role, které prvé k domům bratrským náležely, vzala sobě vrchnost.

Jinak popisuje se tehdejší stav fary Přerovské následovně: Starý kostel byl 36 kroků dlouhý, 8 široký a na 9 sáhů vysoký, presbiterium klenuté, loď opatřena stropem prkenným omalovaným, a měl tři oltáře; na hlavním oltáři obraz sv. patrona a nad ním vítězíci spasitel se čtyřmi sochami, při tabernakulum sochy sv. Cyrilla a Metoděje; kazatelna dřevěná malovaná, 6 starých dlouhých oken; malá

přistavená kaple s oltářem Antonína Paduanského, dlažba z cihel, 15 obrazů na zdi, 2 krypty, na choru positivek se sedmi rejstříky, na věži kamenné, šindelem kryté jen jeden zvon, 17 centů těžký, a na malé věžičce malý zvonek; kolem malý obezděný hřbitov, na němž však se nepochovávalo. Stříbrné Apparamenty byly následující: jedna pozlacená monstrance, 3 pozlacené kalichy s patenami, 2 ciborie, jedna krabička pro nemocné, 1 pacificale a jeden kalich pro přijímání. Fara a škola prabídna.

Dle inventáře z r. 1806. náleželo ku faře Přerovské rolí 96 měřic 9 mírek, luk 9 měřic a 13 mírek, jedna zahrada 3 měřice 16⁷/₈ mírek. Z města dostával farář ročně 203 zl. 20 kr., 30 sáhů dříví s dovozem aneb 45 zl., svátečního 6 zl. 43¹/₂ kr., piva z každé várky vědro bez sypání a jedno vědro proti sypání půl míry ječmena. Desátek obnášel 67⁶/₈ dolnorakouských měřic žita a též tolik ova, 47 kop a 39 snopů pšenice, 12 kop a 56 snopů žita a 60 kop 35 snopů ova ve slámě, pak desátek (Decima Decimat.) ze tří panských rolí u Oujezda ve výměře 12 jiter 729 □°; ze Želátovic 20 kusů drůbeže a 150 vajec; z fundac 315 zl. 10 kr. začež 7 zpívaných requií a 637 tichých mší čisti se mělo. Fara, jenž stála na starém hřbitově zvětšila se teprv r. 1760. a opatřila jedním patrem, shořela ale r. 1831. a oprávil se s velkým nákladem opět.

Nynější farní kostel jak se přestavěl r. 1720—1729 v podobě kříže jest krytý taškami; 20° 2' dlouhý, 13° 5' široký a má tři vchody; nad zakristií oratorium, dvě přistavené kaple, jedna s oltářem umírajícího sv. Josefa druhá s oltářem sv. Barbory s obrazy od vídeňského akademika Mauperce; tři oltáře, kromě hlavního svatému Vavřinci zasvěceného, oltář zasvěcený bolestné panně Marii a svaté Anně; kazatelnu ozdobenou pěknou řezbářskou prací. Hlavní oltář obdržel r. 1860. nový obraz svatého Vavřince a všechny oltáře jsou nově lakovány; r. 1872. tabernakulum hlavního oltáře opět obnovoeno a zlaceno.

Na choru, jenž spočívá na dvou kamenných sloupech jsou staré důkladné varhany, jenž čítají 27 rejstříků a roku 1845. a opět r. 1876. opravovány byly.

Hlavní věž 15 sáhů vysoká a plechem krytá má 5 zvonů 14, 8, 4, 3 a 1¹/₂ centu těžkých, poslední jest umíráček. Na malé věži visí zvonek sanktusový půl centu těžký.

Ve spisech do bání vložených stojí zaznamenáno, že kostel ten byl od svého založení r. 1324. až do r. 1566. ka-

tolický, od r. 1566. až do r. 1622. bratrský a od této doby opět katolický. Za faráře Nedomana r. 1727. přistaveno bylo ke kostelu nynější presbyterium a větší část chránové lodi pod kruchtou; starý vchod se zazdil a hlavní oltář přenesl se na místo kde nyní stojí, na stranu jižní. Až do r. 1800. se výminečně pochovávalo na hřbitově kolem tohoto kostela.

Týž farář Nedoman vydával prý r. 1763. v Olomúci časopis *Dennici* v jazyku českém a německém.

V kostele pochována jest dne 13. října 1713. zemřelá Marie Terezie vdova po c. k. místokancléři Amadeu hraběti Saurau rozená hraběnka Vindischgrätzova a r. 1734. zemřelá Josefa, svobodná paní Želecká z Počenic.

Za kostelní stříbro, jež farář r. 1806. na zapravení výloh válečných odvésti musil a jež 23 lib. 12³/₄ lotů obnášelo, mezi nimiž i krásnou uměle pracovanou starožitnou monstranci, obdržela fara 3procentový úpis na 360 zl. r. č.*) Roku 1847. opatřena nová 8¹/₂ libry těžká monstrance, krásné práce za 850 zl. ve stříbre z Vídně.

Matriky počínají rokem 1657. a pochovávalo se tuším od r. 1806. až do r. 1876. na hřbitově tak zvaném novém, kromě města na konci ulice kroměřížské, kdež však již r. 1715., když mor v Přerově zuřil, více než 800 osob pohřbeno bylo.

Vedle farního kostela stojí stará kaple bolestné Panny Marie, kdež se oltář v dobách vánočních jesličkami zdobívá. Něco dále stojící zlacená socha sv. Josefa, která se na památku strašného moru r. 1717. postavila, opatřena jest nadací na čtení litanie každou středu.

*) Následkem dlouholetých francouzských válek, které od r. 1791. až do r. 1815. téměř nepřetržitě trvaly, vyčerpány jsou naše důchody státní tak, že vláda, aby veškerý náklad na válku a jiné nutné výlohy uhraditi mohla, mimořádných, avšak bohužel i nešťastných chopila se prostředků. Veškeré stříbrné a zlaté náčiní, jež měli občané zamožnější ve své domácnosti, musilo se úřadům udati a kdož je za cenu kovovou odvésti nechtěl, tomu opatřilo se kolkem (bunzem), začež znamenitý poplatek složití musil. Kdo takové náčiní zatajil, tomu konfiskovalo se. Z kostelů vzaly se stříbrné a zlaté apparamenty proti nepatrné náhradě. I známý stříbrný oltář sv. Jana Nepomuckého v chrámě sv. Víta na hradě pražském měl za obět padnouti a jen úsilovné prosbě tehdejšího světitelů biskupa Rychlovského, jenž byl rodem z Poniklého v horách krkonošských (synu tamnějšího kantora) a velmi oblíbeným mužem v Praze, podařilo se, že tato drahocenná památka, vlasti zachována jest. — Když však ani tyto prostředky nestačily, přikročilo se ku vydání převelikého počtu papírových peněžních poukázek, tak zvaných bankocetlí. Tyto poukázky tratile v tom poměru, jak jich přibývalo, na hodnotě naproti kovovým penězům a jinému zboží. Tak daleko to došlo, že si žádný peněz těch ani nevážil a mnozí nimi i tabák v dýmce při-

Při kostele sv. Michala v Šířavě, při němž jest od r. 1857. klášter školních sester a dívčí škola, býval hřbitov starý, jenž nejvíce českým bratřím za pohřebiště sloužil. V témž kostele, jehož původ úplně jest neznámý, jehož délka 16" 4' a šířka 9" 5' obnáší, množství bylo starých náhrobních kamenů z patnáctého a šestnáctého století, které se upotřebily k opravě kostela r. 1791. Když se tamní klášter dobročinnými příspěvky a chvalným přičiněním nynějšího pana faráře, tehdejšího kaplana patera Arnošta Vychodila 1857. zbudoval, obnovil se i kostel sv. Michala jednoduše sice, ale velmi vkusně. Řečený klášter vysvěcen jest dne 18. října 1858. knížetem arcibiskupem olomuckým a čítá kromě představené a čekatelek, 10 zaslíbených sester, které děvčátka vyučují.

Při velkém požáru r. 1868. zůstal klášter neporušený, jakkoli naproti rozkácený živel zuřil, ano i vedle stojící a s ním spojený kostel sv. Michala uchvátil, na němž věž i střecha shořela. Při tom rozlily se tři zvony, jež kostel ten měl; z těchto zvonů vážil největší 10 centů a byl ulit r. 1496. Janem Müllerem. Opětnou péči řečeného pana faráře Arnošta Vychodila, věž i střecha v krátké době obnovena a kamenem pokryta jest; zvonů ale dosud postrádá. Řečený kněz zastával v klášteře od zasvěcení svého důstojnost spirituala a ředitele.

Kaple sv. Jiří na horním náměstí, jenž také zámeckou kaplí slove, původně ale „capella regia“, to jest, kaplí královskou byla, pokudž Přerov zeměpanským byl městem, jest původu prastarého, ač valně změněna. Má jeden oltář a kryptu,

palovali. Veškeré výrobky, potraviny i nemovitosti vystoupily na cenu neslýchanou; tak na příklad platila se libra lojových svíček 3 zl. 30 kr. až 4 zl., taktéž mýdlo; měřice obtočné půdy stála 1200 zl. i více, štika přize 8 zl. atd. Aby se tomu neblahému stavu konec učinil, vydán jest roku 1811. finanční patent, dle něhož veškeré peníze avšak i veškeré knihovní pohledanosti na pětinu se zmenšily. Tím pádem přišel každý kapitalista o čtyři pětiny jmění svého, při čemž sirotci, jichž jmění v pouhých kapitálech uloženo bylo, veliké zkrácení utrpěli a mnohé rodiny dokonce na mizinu uvedeny jsou. Nezůstalo však ještě při úpadku tom, jakkoli nové vydané papíry, tak zvané anticipační peněžné poukázky plnou cenou zaručeny jsou. Po uzavření pařížského míru stala se r. 1816. konvence peněžná s Německem, dle níž se rýnsko-kolínská hřívna ryzého stříbra (16 lotů) na 20 zlatých vycenila, a kurs stříbra na 250% naproti vídeňskému číslu, to jest, naproti anticipačním poukázkám zvýšil. Tím kleslo veškeré peněžné jmění občanské opět o tři pětiny hodnoty! Některé měděné a stříbrné peníze jako šestikrejčary, sedmíky a čtyřgrošáky pozbyly platnosti, krejcar zůstal krejcarem, groš snížil se na dva krejčary, pětigroš na tři krejčary a půlzlatník na šest krejcarů, ale vídeňského čísla pouze.

v níž pochován jest r. 1740. zemřelý rytíř Jan Želecký z Počenic tehdejší pán panství Přerovského. Tato kaple, byvši r. 1680. šindelem nově kryta, vyhořela r. 1760., načež se pokryla bílým plechem. Avšak ani ten neodolal velikému požáru r. 1868. zuřivšímu, kdež celý kryt s věžičkou za své vzal. Po tomto požáru upravena, novou střechou a věžičkou opatřena jest tuším nákladem obecním řízením stavitele Vojtěcha Mrkvy, rodáka Přerovského. V této kapli čítala se mše svatá v dobách výročních trhů, i také za dnů všedních pro vrchnost. Nyní čte se v ní jen o zvláštních svátcích, ale vede se tam procesí na sv. Marka a v prosebních dnech.

Na severní straně za městem blíže vsi Kozlovic postavili dobrodincové roku 1831. kapli Marianskou při studánce, z níž velmi dobrá pryští voda, které se léčivá síla připisuje. K této kapli a snad ještě více kvůli vodě putují Přerované hojně.

Již na začátku šestnáctého století stával v Přerově špitál, jemuž Vilém z Pernštýna r. 1511. tak zvanou *hoření louku* u Vinar, r. 1512. roční činži 44 grošů z jedné panské role, r. 1526. také ještě činži z jednoho mlýna na Bečvě, a r. 1598. Bedřich ze Žerotína v poslední vůli 500 zl. moravských darovali. Kdy tyto činže zanikly, není známo; nyní má řečený špitál, který za starostování Františka Kramáře blíže mostu na Dlážku vedoucího nově byl přestaven, 5000 zlatých základního jmění, nimiž v létech minulých 10 nuzných ženských zaopatřoval.

Starý kostel sv. Marka, jenž býval někdy modlitebnicí Českých Bratrů, proměněn jest po r. 1622. v katolický chrám opět. Kostel ten byl po požáru, jenž zuřil r. 1664. roku 1682 novou hřbitovní zdí obehnán, jakkoli se tam nepochovávalo; měl prý jeden toliko oltář a na věži 2 zvony. K tomuto kostelu příslušelo množství rolí a luk, jenž náležely někdy jednotě bratrské, a jež později vrchnost užívala.

Chronologická řada farářů katolických v Přerově po vypuzení učení bratrského jest následující: R. 1629 Jan Tančík, r. 1651. Adam Bartíšek, jenž však již r. 1653. zemřel a za krátkého farářování svého netoliko pokárání, aby polepšil život svůj, ale i pokutě 12 dukátů pro neprohlášení papežských indulgencí podlehl; po něm následoval Bedřich Aušvicer, kterému r. 1657. také fara předmostská svěřena byla, jenž se r. 1667. praebendy Přerovské dobrovolně vzdal, načež Adam Račín čili Tačín následoval, který se r. 1673. opět fary vzdal, poněvač občané přerovští jej poslouchati nechtěli, neboť i

konsistoř nucena se viděla vyobcovati z církve obec se starou i novou radou. Po něm nastoupil dosavadní farář drahotušský Konštantin Ignác Kolnovský, jenž zemřel r. 1688., na nějž následoval Jan Anastas Tichý † 1696; Jan Komorník † 1698.; Daniel Křechký odstoupil r. 1705.; Jan Pěštínek † 1710.; Pavel Kučera † 1718.; Jiří Doležel † 1727.; Frant. Ant. Nedoman † 1765.; Josef Grunner, přesazen r. 1774.; Cyril Skočovský † 1810.; Frant. Zubek † 1840.; Frant. Navrátil, jenž byl spolu arciknězem † 1864., na něho následoval nynější farář P. Arnošt Vychodil, rodák olomucký, r. 1825. narozený a r. 1849 na kněze vysvěcený.

Chronologická řada pánů, kteří na hradě Přerovském vladařili, jest následující:

Od nejstarších dob až do počátku patnáctého století byl Přerov zemskému knížeti přímo podřízen. Toho času byly dle starých zápisů, jež r. 1399. markrabě Jodok z nejstarších registrů vypsati dal, hradu Přerovskému následující dědiny prací zavázány; před Bečvou: Beňov, Jankovice, Skaščice, Kyselovice, Zářičí, Chropín a polovice Bochoře; za Bečvou: Dluhonice, Hrádek, Kamenná (?), Týnec, Suchomč, Vacanovice a Penčice.

Roku 1415. zastavil město i s příslušenstvím král Václav Milotovi Tvorkovskému z Kravař, který na něm 1000 hříveu manželce Anně pojistil. Od r. 1418. držel jej podobným způsobem Jan Tvorkovský z Kravař; r. 1436. taktéž Vok ze Sovince. Roku 1439. zmocnil prý se držení, ale neprávě, Vilém Puklice z Posořic. Roku 1457. zastavil král Ladislav město i s hradem a vsí Šířavou Janovi z Cimburku za 3000 dukátů, taktéž r. 1465. král Jiří za další ještě 2000 zl. Ctibor z Cimburku postoupil r. 1470. právo zástavní na Přerov Albrechtovi Kostkovi z Postupic a ten r. 1475. Vilémovi z Pernštýna, jemuž králové Matiaš (Korvinus) a Vladislav hrad a město Přerov i s vesnicemi Předmostí, Šířavou, Lhotou a Čechy, za náklad, jež byl učinil na stavbu a opravení hradu r. 1487. dědičně přepustili. Tentýž připsal toto panství s Drahotuší a Lipníkem r. 1492. manželce Johanně z Biblic, náhradou za statek v Čechách, jež od ní za 12000 zl. odkoupil a za 3000 zl. věna; přenesl ale řečených 15.000 zl. r. 1501. z Přerova na Plumlov a Prostějov. Tentýž koupil také r. 1480, od Ctibora Obešlíka z Lipultovic a na Veselecku jeden dvůr v Přerově s tím právem, jak jej prodávající

od Ctibora z Cimburku byl přejal za 200 dukátů, r. 1484. od Markety Věrné Přerovský most a mýto za 100 kop grošů; r. 1491. od syrotků po † Václavovi Sulovském z Třebul ves Beňov s mlýnem a příslušenstvím za 1200 dukátů; r. 1510. od kapituly kroměřížské ves Popůvky za 450 moravských zlatých; obdržel také r. 1505. od Jana Račovského jeden dvůr za Bečvou postupem a koupil 1507. od Jiříka Leštenského z Předmostí svobodný dvůr v Předmostí za kostelem i s rolemi a zahradami za 180 kop grošů. Vilém zemřel r. 1520. a syn Jan po něm následoval. Když i ten r. 1548. zemřel, nastoupil jeho syn Vladislav a konečně syn téhož Jan z Pernštýna. Tou dobou klesla již rodina Pernštýnův, již Vilém k nejvyšší slávě a zámožnosti byl povznesl. Řečený Jan z Pernštýna prodal společně s bratrem Maximilianem r. 1590. kromě panství Tovačovského, Kojetinského a Kralického, také hrad a město Přerov s mýtem a dědinami: Předmostí, Beňovem, Kozlovicemi, Popovicemi a soudem trapným v Přerově, němuž 26 dědin podřízeno bylo c. k. španělskému radovi a plukovníkovi Janu Mančíkovi z Laru za 250.000 zl., musil však veškeré tuto udané zboží v té samé ceně nazpět vzíti, poněvač kupující v krátké době zemřel a vdova po něm pozůstala, kup přejmouti nechtěla. Tož bylo příčinou, že nabídl a prodal panství Přerovské r. 1596. měšťanstvu Přerovskému za 52.000 mor. zlatých; poněvač ale řečené měšťanstvo oprávněno nebylo, panské statky kupovati, musilo se ještě téhož roku opět prodati zemskému hejtmanovi Bedřichu staršímu ze Žerotína za 30.000 zl., tedy se ztrátou 22.000 zl.! Tentýž Žerotín ustanovil ve své poslední vůli ddto. Židlochovic v úterý po slav. hođu svaté trojice 1598. za dědice Přerova pověstného státníka, učence a vlastence Karla staršího ze Žerotína, slavné paměti laskavého mecenáše našeho Amosa Komenského, jenž ustanovil v poslední vůli své ddto. 1. července 1636. na hradě v Přerově Karla Bruntálského z Vrbny za universálního dědice všech klenotů, stříbra a peněz, jakož i osmi poddaných ve vsi Tučíně, jež sobě při prodeji tétěž vsi zůstavil; dědič však měl vdově testatora Kateřině z Valdštýna, která na Moravě nemovitých statků držeti nesměla (nemající incolat moravský) až do její smrti každoročně 4500 zl. rýnských vypláceti a ji svobodně seděti nechati v domě brněnském. Jelikož Žerotín Karel starší bez mužských dědiců zemřel, připadlo dědictví panství Přerovského bratrovům Přemyslu Bartoloměji a Karlu Křištofovi, kteří je r. 1638. c. k. radovi Baltazarovi ze Žerotína,

pánu na Meziříčí, za 30.000 mor. zlatých s tou výminkou prodali, aby v rodině Žerotínův až do vymření po meči pozůstalo. Baltazar zemřel r. 1659. a postoupil Přerov druhorozenému synu Františkovi Ludvíkovi, po kterém staršímu bratrovi Karlu Jindřichovi, jenž r. 1673. hejtmanem kraje olomuckého a čtvrti Přerovské a Bruntálské byl, dědičně připadlo. Tož byl poslední pán ze Žerotínů tou dobou velice již odrodilých, kteří vládli Přerovem. Po jeho smrti r. 1689. prodali plnomocníci zemských desk panství Přerovské s hradem, městem, židovským městem, dědinami, 4 dvory a všemi grundy sboru bratrského Karlu Juliovi Sedlnickému, svob. pánu z Choltic za 64.000 zl., jenž je ale již r. 1692. i s rytířským sídlem na Brabantsku c. k. tajnému radovi, místokancléři a rytíři zlatého rouna Bohumilovi, hraběti z Vindišgrätzu za 105.606 zl. rýnských prodal. Po smrti téhož připadlo synovi Leopoldovi Janu Viktorinovi, který je r. 1732. i se statkem Čekýní se zámkem a Zábečnou Lhotou Janu Čenkovi Želeckému, rytíři z Počenic, za 180.000 zl. rýnských a 1000 zl. klíčného prodal. Ten zemřel velmi zadlužený a město koupilo dne 1. února 1745. panství opět; když ale kupu tomu potvrzení se nedosáhlo, prodali je plnomocníci zemských desk i se statky Čekýní, Penčičkami a Zábečnou Lhotou, rytířským sídlem na Brabantsku, jednou zahradou, pivovárem a víno-palnou a koželužnou, s dvory a t. d. veřejnou dražbou Aman-dovi Antonínovi Petřvaldskému, pánu na Tovačově, Strlíkách a t. d. za 164.000 zl. rýnských. Po jeho a jeho synovce smrti připadl kromě jiných statků rodiny, Přerov i s Čekýní r. 1763. Františkovi Janovi, hraběti z Khüenburku, který ale panství Přerovské již r. 1766. jenerálnímu polnímu strážmistroví, svobodnému pánu Arnoštovi z Petrašu za 150.000 zl. rýnských prodal. Ten postoupil jmění své r. 1774. synovi Františkovi, jemuž se r. 1780. (vyjma Čekýně, Malých Penčic, a Lhoty Zábečné, jež sobě podržel) pro dluhy prodalo a za 95.097 zl. rýnských i s dluhy Hyaciutovi, svobodnému pánu z Brettonu postoupilo. Od něho ukoupil Přerov dne 11. prosince 1795. Antonín hrabě Magnis za 210.000 zl., jehož rodině dotud náleží.

Nyní příslušely k panství Přerovskému kromě Přerova, dědiny Beňov, Kozlovice, Popůvky čili Malé Popovice, Předmostí, Želátovice, Tučín-a 4446 měřic panského gruntu.

V čtrnáctém a patnáctém století sídlily v Přerově rodiny šlechtické, které jméno své od Přerova odvozovaly: R. 1368. prodala paní Střeka z Přerova Matyášovi z Předmostí jeden dvorec se zahradami v Přerově. R. 1376. prodal Mixa z Pře-

rova Baříkovi z Přerova za Bečvou jeden dvůr, jednu roly, dvě louky a polovici mostu i s mýtem. R. 1384. odstoupil Bařík bratrům Michkovi a Pavlovi z Čech tentýž dvůr s dvěma loukami, polovici mostu s mýtem, ale podržel a prodal teprv r. 1386. řečenému Michkovi. Druhou polovici mostu prodal r. 1385. měšťan Marš bratrům Vavřinovi a Pavlovi z Přerova; Vavřinec odstoupil pak r. 1389. právo zde Michkovi z Přerova. R. 1406. vzala Johanna z Přerova dceru svou Annu i s jejími dětmi Martinem a Marketou na 30 kop věna, které na svobodném dvorci u Přerova pojištěné měla do spolku, což i Michek z Přerova s mostem pod Přerovem učinil. R. 1418. přijal také Martin z Přerova otce Jiříka, řečeného Střeka z Přerova a bratry své Václava a Jiříka i sestru Marketu na most před městem a na ten svobodný dvorec do spolku; taktéž učinili tito r. 1430. se Zděnkem z Kokor na dvorci a pusté vsi Racově.

V Šířavě sídlila tehdy také rodina šlechtická: R. 1408. prodal Mikuláš řečený Baďura ze Šířavy Hanušovi z Prus jeden dvorec s rolemi v Nezděnicích a r. 1420. pojistil Ondřej řečený Baďura ze Šířavy manželce své Herži na tamním od jistého Mabky ukoupeném svobodném dvorci 25 hřiven věna. Roku 1437. prodali abatyše a klášter sv. Anny v Olomúci jeden dvorec v Šířavě Čenkovu z Prusinovic a r. 1448. odevzdal Václav z Lažník, Janovi z Prosínek, polovici svobodného dvorce v Přerovské židovské ulici, kterou od dcer Mixy ze Šířavy, Doroty a Hedviky obdržel.

Občané Přerovští hlásili se vždy ku straně národní; jakkoli jmenovitě biskupové olomučtí co horliví poněmčovatelé se osvědčili a osazování měst moravských cizími Němci všemožně podporovali, zůstal Přerov vždy městem ryze národním a byl mezi předními městy, jež přilnuli k reformám náboženským z Čech vyšlým a byl také čelným sídlem bratří česko-moravských. Teprv po válce třicetileté, když krutá nastala protireformace, veškeré obyvatelstvo ku katolicismu opět se navrátilo a usedlí zde židé většího nabyli vlivu, počalo i němectví v Přerově ujímati a šířiti se; úřadování městské (municipální) vedlo se jazykem německým a mnohý občan, jakkoli rozený Slovan, počal sobě na němectví zakládati a hledati v něm doklad vzdělanosti — k čemuž v dobách novějších dráha železná, která zde velikou, ryze německou a na obyvatelstvo slovanské prazádný ohled neberoucí stanici

postavila, úřad telegrafický a cizí usadivší se zde němečtí průmyslníci nemálo přispěli. Teprv po r. 1848. počalo se národní uvědomění opět buditi a obnovovati, čehož veliká také přísluší zásluha zemřelému starostovi panu Františkovi Kramářovi. Tu povstal mezi jiným čtenářský spolek a občanská beseda co středisko národních schůzí, povstalo ochotnické divadlo, spolek zpěvácký, r. 1861. záložna občanská, později jednota tělocvičná, spolek hasičský a spolek veteránů — vše v národním rouchu.

Velkolepé národní slavnosti, které se v dobách posledních častěji opakovaly a z nichž připomínáme pouze oslavení třistaleté památky narozenin Karla ze Žerotína staršího, spojené se svěcením praporu spolku zpěváckého „Přerub“ v Přerově, která se odbývala dne 18. září 1864.; oslavení dvoustaleté památky úmrtí Amosa Komenského r. 1871. a oslavení odhalení pomníků, jež učitelové ku počtě svého velikána Amosa Komenského v Přerově postavili, které odbývalo se dne 23. srpna 1874., dokazují národní uvědomění nynějších Přerovanů.

Slavnost narozenin Karla ze Žerotína otevřena dne 18. září 1864. následujícím proslovem, jež přednesl tehdejší starosta František Kramář a jež aby se zachoval, tuto podáváme:

Zní následovně:

Každý národ má svých výtečných mužů, jež sobě ctí, jimi se honosí, v nichž a z nichž i žije; jakož právě zas jen potud žije, pokud výtečníky tyto své zná a ctí a o ně se opírá. Židovský národ honosil se svými Mojžíši, Davidy a Machabeji; národ fenický svými Kadmusy; trojanský svými Hektory; řecký svými Herodoty, Periklesy, Homéry; románský svými Césary, Cicerony, Horáci atd. každý svými muži, kteříž buď v tom buď v onom, vždy však u velikosti prosluli. A národové tito zašli potud slavnými byli národy, pokud jim mužové tito co hvězdy jasné posvátnými byli, a hynuli, jak počali odvracetí zraků svých od hvězd těchto, až i zabynuli.

Tak i nynější národové, a nedím jen evropejští, mají své výtečníky, jednoho v tom, jiného v jiném oboru poměrů lidských, na kteréžto výtečníky hrdí jsou, v nichž a z nichž žijí, an jim tito jsou jasnou svítilnou ve tmách, radou v pochybnostech, útěchou ve strastech, pochodní rozhárající ve mlobách, ohništěm zahřívajícím ve vlažnosti, posilou v podnicích, ostrou zbraní v boji. Národ, který takových výtečníků buď nemá, buď bylých zapomenův si nevšímá, není skutečným, není aspoň váženým národem; a nebude jím, dokud mužů tako-

vých buď nenabude, buď ze sna procitnuv starých nepozná, pro ně nezahorí. Italián má své Arnošty a Petrarky; Španěl své Filipy a Cervanty; Francouz své Ludviky, Cuvier, Rousseau-y; Angličan své Jindřichy a Šekspíry; Švédský své Linei; Němec své Karly a Šilery, Maďar své Huňady atd. Národ slovanský, tento nejrozšířenější ze všech národů, by svých výtečníků neměl? Nechci zde pouštět se do mnohočetných větví rozsáhlého kmene tohoto, zůstávám na větví naší, národu to čechoslovanském.

Nedím národu moravskému. Neboť neznám rozdílů mezi národem českým, moravským, slovenským a slezským; neznám rozdílů žádného jiného než položného (zeměpisného); aniž to nejsou národové čtyři, jest to statečný, dějepisně veleslavný jeden jediný národ čechoslovanský. A kterak bych, různil-li bych národ tento ve části, kterak bych mohl mluvit výhradně o výtečnicích českých, neb moravských, neb slovenských neb slezských? Či který kdy z výtečníků čechoslovanských slynul jen buď v Čechách, aneb na Moravě, aneb na Slovensku aneb ve Slezsku, tak že — honosí-li se jím Čech, Moravanu by do něho nic nebylo a taktéž třikrát naopak? Či máme my sami chopiti se zbraně proti sobě vespolek, kterouž nám protivníci podávají a to ostřím do ruky naší sami ji třímající za jílec? A ten Karel Žerotín, k jehožto oslavě jsme se dnes sešli, nenarodil on se v Brandýse nad Orlicí v Čechách, a nesluje ve slovanském světě velikým Moravanem? A nebyl by dle onoho rozvrhu Moravan Palacký více Čechem, a Čech Šembera více Moravanem? Nač by to? Čechoslovane jsme, všickni vespolek jeden národ, a Karel Žerotín jest výtečník náš čechoslovanský.

My tedy Čechoslovane máme jako jiní národové výtečníky své, na něž své zraky obrácíme, v nichž se jako zhlížíme, jimiž se honosíme, v nichž a z nichž co jeden celek žijeme. Či chceš je kdo slyšeti jednotlivě pojmenované? Ano:

Chceš hrdiny a reky? Je tu Rostislav se Svatoplukem, Jaroslav ze Šternberka, je tu Břetislav, Žižka, Jiří Poděbradský atd. — Chceš mecenáše či podporovatele věd a umění? Jmenuju Karla IV. — Učitele? Cyril a Method, tito ač ne narozením, přec kmenem a životem jsou velikáni, a já řku, otcové naši; či mám mimo Amosa Komeuského, Blahoslava jmenovati ještě ty sta jiných? — Chceš státníky? To byl Bruno, Jan Vitic, Ctibor Tovačovský z Cimburka, to byl náš Karel z Žerotína. — Básníky? Jmenem neznámí sepsatelé královského rukopisu, Dalimíl, Šimon Lomnický z Budče

a jiných mnoho jak světských tak ještě více duchovních. Dějepisce? Beneš z Hořovic, Skála ze Zhoře, Václav Březan a jiní. Mám jmenovati všecky ty jiné učence a spisovatele? Tu bych mimo Kosmasa, Bohuslava Balbína, Jakuba Dobřanského, Jana z Holešova, Jana Rokycana, Daniele Adama Veleislavína, Křištofa Haranta z Polžic, Tomáše ze Štítného jmenovati musel jich na sta ba na tisíce až po Puchmíra, Dobrovského, Jungmanna, Hanku, Šafaříka, Sumavského, Presla, Kolára a pořád ještě dále. A nač bych už dále jmenoval ty umělce jako stavitele, sochaře, řezbáře, malíře, jakoví jsou na př. Petr Parlér, Hanaš a Matiaš z Prostějova, Beneš z Loun; či mám počna od Lumíra, Záboje, Dalibora vypočísti všecky ty hudební umělce, jichž žádný jiný národ tolik nemá jako náš českoslovanský? A ti vlasti-lidumilové a národovci? To jsou téměř všickni ti, co už jmenování aneb ve jmenovaných zahrnutí jsou, jako Rostislav, Hus, Žižka, Stanislav Pavlovský, a — teprv nyní s významem obracím se na něho — náš proslavený *Karel ze Žerotína a na Dřevohosticích*.

Karel Žerotín narodil se 14. září 1564. v Brandýse nad Orlicí v Čechách z rodu bohatýrského. Nadán jsa nevšedními vlohami duševními byl od otce dán na studie do Štrasburku. Vyštudovav cestoval po západní Evropě, odkud v roce 1592. vrátil se do vlasti své, ozdoben mnohými vzácnými vědomostmi a zkušenostmi, zvláště znalostí mnohých jazyků a literatur evropských. Ze všech pak jazyků, jež znal, nejvíce vážil sobě, ctil a miloval mateřský jazyk svůj českoslovanský. Na nedlouho věnoval se vojenství. Proslynuv nevšední učeností svou a spůsobilostí byl r. 1594 od císaře Rudolfa jmenován zemským soudcem na Moravě, což Moravě nemálo bylo k prospěchu. Tím však vzbudil nepřízeň proti sobě strany kardinála Ditrichstejna, kteráž neostýchala se žalovati naň u císaře, jako by byl zrádcem zemským a nevšimavý veličenství císařského. Roku 1601. vyřizována obžaloba ta, při kteréž příležitosti Žerotín v obhajbě své nejskvělejší podal důkaz neobyčejné výmluvnosti své. Svržen ze zášti strany sobě protivné s úřadu svého přilnul Žerotín a s ním celá Morava k Matiaši, kterýž ho r. 1608. ustanovil za hejtmana na Moravě. Tu teprv nastala pro Moravu doba právě zlatá, an Žerotín všech svých vědomostí užíval ku prospěchu Moravy a dobrou lidu moravského, tak že Morava od úpadku od samostatnosti své sotva kdy tak spravedlivého a prospěšného správce měla jako Karla ze Žerotína. Po vítězství císaře Fer-

dinanda II. na bílé Hoře vyobcován byl co věrný přívrženec bratrstva českého a kalicha z vlasti, a odstěhoval se do Vratislavi. Statků pak mu ponecháno, a jemu dopřáno, ve vlasti své dokonati život svůj. Umřel zde v Přerově 8. října 1636.

Ve mnohém ohledu stal se Karel Žerotín výtečníkem vlasteneckým a sice jedním z nejpřednějších. Nad jiné však vynikal svou horoucí láskou k mateřskému jazyku svému česlovanskému, věhlasnou učeností a výmluvností a šlechtitou láskou k lidu zvláště sedlskému. Co doklad jeho lásky k mateřskému jazyku budiž uveden památný onen dopis jeho co hejtmána moravského magistrátu olomuckému r. 1610. zasláný, v němž vytýká radě této ostrými slovy nezpůsob její, že pohrdnuvši řečí mateřskou českomoravskou, užívá řeči cizí německé a tak nešvary působí, a že neostýchá se i jemu samému německy psáti, a přísně jí zakazuje činiti to kdy přistě. O nevšední výmluvnosti jeho svědčí jadrná obhajba sebe na sněmu moravském proti obžalobě se strany Ditrichštejnovy již zmíněné, a to: že když r. 1608. vyslán byv co vyvolený hejtmán stavů moravských s poselstvím ke stavům českým uchvátil výmluvností svou celý sněm český, což obě spolu důkazem jest nadobyčejné učenosti jeho. O této učenosti jeho podávají důkazy také spisy jeho. Sepsal píseň duchovní, ježto jest 34. ve zpěvníku lipském z r. 1737.; máme po něm mnoho velevázuých dopisů, jichžto v rukopisu zachováno několik svazků foliových v knihovně hořovické; popsal svou cestu do západních zemí dílem v latině dílem česky na způsob denníka, — jest však popis tento neúplný, rukopis nalezá se v knihovně hořovické; apologii či obranu svou ku panu Jiříkovi z Hodic. Že vůbec podporoval osvětu vědy a umění, dokazuje tiskárna králická ním zveleбенá a učiliště ním zřízené na Brabantsku v Přerově, kteréž Komenský pak spravoval.

Šlechtitou lásku svou k lidu zvláště sedlskému prokázal takto: Když uherský státník J. Uysházy s poddanými sobě na Moravě nevlídně zacházel, ujal se lidu toho listem na J. Uysházy-ho, v němž utiskovaných se zastává a pána žádá, by je ušetřil, an prý tomu lid moravský zvyklý není. Když povstaly spory mezi kapitolou olomuckou a jejími poddanými, bylo raděno, aby se s buřiči sedlskými přísně naložilo. Žerotín jediný radil mírnost a lidskost v nakládání s lidem obecným. Nejvíce však laskavost a lidumilnost zakusil chudý a pracující lid v městě Přerově. Jest totiž od Karla Žerotína jeden list radě Přerovské nadepsaný, v němž radu tuto žádá, by lidsky a laskavě jednala s lidem jí podřízeným. List ten

jest méně známý ale uveřejněný panem Josefem Bilěíkem ve Hvězdě z r. 1861. na stránce 211. List ten dýše nábožnou lidskostí a opravdovou láskou k nižším.

To jsou zásluhy velikého Moravana Karla ze Žerotína a proto my Moravané všickni vděčně slavíme 300letou památku jeho narození. K tomu máme nejen příčinu a příležitost, alebrž i povinnost my Moravané všickni. Ale však my Přerované zvlášť. Nám zřídil realné školy na Brabantsku, naší tehdejší radě městské zaslal lidumilný smírčí list ve prospěch lidu podřízeného a — u nás umřel, ač v rodišti svém Brandýse nad Orlicí pochován jest, a Brandýsští zajisté neopomenou jako my Přerovští oslaviti rok tento ku počtě vlasteneckého velikána toho.

Jedna kapka trpkosti by nám byla brzo padla do jezera sladkosti slavnosti Žerotínské. Doslechlo se totiž tak jen z různarádka, že nač slaviti památku Žerotína, jenž byl vyznání svého českým bratrem a kališníkem, nač oslavovati kacíře?

K vůli míru a i pravdě dím: My neoslavujeme vůbec žádného nábožníka, my neoslavujeme žádného kacíře, my oslavujeme šlechtného šlechtice, pravého vlastence, rázného národovce, neohroženého hájitele národních práv, nadvědního učence, laskavého lidumila, ryzého Čechoslovana, a chcete-li, ještě ryzejšího velikého Moravana. — Nám do náboženských náhledů nic není; jest, kdo je posuzovati a souditi bude. Tenkrát bylo v ohledu tomto docela jinak. Celé téměř Čechy a nadpoloviční téměř Morava byla náhledu toho, i sám Přerov z většiny své byl toho vyznání. Kdybychom Žerotína ctiti neměli, protože byl českým bratrem, kterak bychom co výtečníky uznávati a v úctě míti směli Husa, Jeronyma, Žižku, Komenského a mnohé z doby oné, kterak i samého našeho otce vlasti Palackého? Dím: „mnohé z oné doby;“ vždyť je tomu tak; vždyť máme výtečných mužů nejvíce z oné přes 200 let pohnuté doby, kdežto se to o sebe třelo, třibě se jedno druhým vespolek, až se vytříbilo. A kterak bychom si s úctou zpomínati mohly na ty Solony, Sokraty, Perikly, Rostislavy, Šekspíry, Šilery, Góty atd.? a přece jsou nám mužové tito vši úcty hodni; ovšem protože odhlídáme od náboženského náhledu jejich a přihlížíme jen k tomu, čím byli za své doby lidu a národu svému.

Pročež mám za to, abychom bez ostechu svému velikému Moravanu Karlu ze Žerotína do hrobu povolali třikráte „Sláva, sláva, sláva!“

Ale my Přerované majíce ještě zvláštní příčiny úctné památky na Žerotína, spojili jsme se slavností jeho slavností svou, slavností svěcení praporu zpěvického spolku našeho „Přerub“. Přerov proslul na Moravě pro svou národní uvědomělost. A kdo mně tu otázku zodpoví, byl-li by Přerov tak proslul, kdyby nebylo bylo Žerotína; ba byla-li by vůbec ještě Morava moravskou, kdyby nebyl žil Karel Žerotín. My žijeme z něho, my žijeme v něm a slavných soudruzích jeho. — Sláva všem výtečníkům našim!

Sláva zpěvickému spolku našemu. Prapore pozvedni se!
„Sláva, sláva, sláva!“

Našemu milostivému zeměpánu císaři a králi, z jehožto dobrotivého nadělení takové slavnosti slaviti smíme, třikráte: „sláva, sláva, sláva!“ A našemu panu hraběti Magnisovi, jenž nám místnost tuto k této naší slavnosti laskavě propůjčiti ráčil: „Sláva!“

Před odhalením památníku Amosa Komenského dne 23. srpna 1874 přednesl p. František Zoubek, ředitel měšťanské školy na Smíchově u Prahy následující jadrnou úvodní řeč:

Přerove, město staré, město slavné, sídlo někdy Cimburků, Pernštýnů a Žerotínů, vzácných rodem, věhlasem a vlastenectvím; země památná, v níž po zásluhách svých odpočívá tolik Bratří ušlechtilých; místo, v němž vzešlo světlo osvícenému Blahoslavu, v němž blahoslavený ode všech přátel blaha lidského Amos Komenský po prvé mládeži i národu ukazoval cestu lahodnou a jistou k spanilejšímu schopností duševních rozvíjení: Přerove, památníku dávných slasti, trpkých bolestí, jaké dnes v síních tvých má se státi k učitelským bratřím promluvení? Jizjiž rozhlíží se přívětivá tvář Bohu oddaného trpitele a vítězitele po tvých stanech, jaké v nich bilo srdce druhdy, jaké v nich bije srdce nyní, kolik úmyslů blahodárných, o nichž vypravoval Amos otcům tvým, zvláště v městě tvém a po vlasti moravské dospělo k skutku, kolik jich dosud zůstává nepoznaných, kolik nesplněných — na velikou škodu lidského pokolení. Pohřížice se tedy v dějiny lidského vzdělání, vizme ty cesty, jimiž veliký náš oslavenec vyváděl ducha lidského z labyrintů nekonečných po celé své živobyti.

Býval obyčej v jednotě bratrské, že dávali žákům čili akolythům, hledíce k jich schopnostem, zvláštní jména, nejčastěji biblická. Nivnickému Komenskému dáno bylo jméno Amos. Amos, menší prorok, zkázu říše israelské předpovídal;

Amos Komenský na zříceninách vlasti a na troskách svorného vědomí křesťanského křesťanskou říší míru a lásky založiti usiloval, a jako sto let před ním Kolumb ukázal cestu k novému neznámému světu, tak sto let po Kolumbovi Komenský vytkl nové dráhy vychovatelství a novou metodu vědám, z nichž vzešli a vycházejí prospěchy vědecké nikdy netušené.

Dobrodiní tobo nejprvé a přede všemi užiti měl Komenského vlastní národ, neupřímností náboženskou rozháraný, ve školách a v naukách nemálo zanedbaný. Proto hned ve studiích jal se skládati veliký slovník jazyka českého, v němž měl býti obsažen veškeren sklad jazyka jakož i pojmenování všech věcí, které v „Amfiteatru světa“, jehož plán později v pansofii čili vševědu přeměněn byl, zevrubně měly býti vyloženy. „Přejeme si a žádáme, aby studia moudrosti nebyla dále vykládána jenom spisy latinskými, že by ve školách držána byla jako u vězení, jakž dále se až posud s nejvyšším potupováním a bezprávím národů i jazyků národních, než aby všelikému lidu v jeho vlastním jazyku předkládáno bylo všechno, by tudy dána byla příčina všechněm, kdož lidmi jsou, aby raději oddávali se svobodným těm uměním, než aby schvacovali se starostmi života, úskoky, popíjením nebo jinými marnostmi, jakž stále se děje, a utráceli tak zároveň živobytí i duše spasení.“

S takovým úmyslem a předsevzetím zavítal Komenský l. 1614. do Přerova, kdež spravoval po dvě léta školu, a přibрав k učení jazykovému hojně vyučování věcné, jako v reálné gymnasium ji proměnil.

Po vyvrácení města Fulneku, po zvrácení štěstí rodinného, po smutném skrývání se v krajích, jimiž obě Orlice protékají a kde Labe pramení (1621.—1627.), v kteréžto době zármutku, strasti a bídy Komenský nejeden spis složil pro nábožné potěšení krajanův z vlasti vyhnaných, jimž biblí králická a „Labyrint světa“ byly po cizině průvodci nejvěrnějšími: tenkrát nebylo již možno na to pomýšleti, jak by to neb ono ve školách mohlo býti napraveno a zvelebeno, než jak by připraven měl býti český lid, aby, bloudě po všech končinách, vzdělal se v lid Boží, který by hoden byl, aby mu otevřena byla zase brána do vlasti, která by po krvavé zkušenosti z nových pupenců vzrůstala v radostné rozkvétání.

Směrem tím nesla se mysl Komenského již v tu chvíli, když noha bezděčná za tuhé zimy ubírala se z vlasti stokrát oplakané, tisíckrát Bohu poručené. Nelze dosti nadiviti se

pružné té síle ducha bořem nad zkázou národa ztrápeného, kterak jedinému muži možno bylo vyučováním rodinu živiti, církvi bratrské bojně a platné služby konati, studia i jiné potřeby dospělejší mládeže po akademiích roztroušené s očí nepouštěti, s učenici rozličných národů a rozličného povolání v písemném srozumění stále setrvati, se všech strau po radách vědeckých se sháněti, osnovy nových soustav blízkým i vzdáleným přátelům předkládati, o napravení věcí lidských přemýšleti, tolik spisů skládati, redigovati i opravovati a vedle toho všeho i zároveň s tím vším za doby suchoparného mudrování a tlachavého řečnování v pěti letech (1628—1632.) vyhledati, odůvodniti, položiti nové, živé nezvratné základy vědy didaktické, tím pak i věd veškerých a celého živobytí člověka i národů.

V těch zajisté létech sepsána byla „Didaktika“ pro potřebu domácí jazykem českým, dle ní složena zlatá knížečka „Informatorium školy mateřské“, rozvržen plán vyučování šestitřídního pro školu národní, srovnáno 8000 slov latinských v tisíc vět v „Bráně jazyků“ se zvláštním zřetelem k češtině, k „Bráně“ přidáno „Předbrání“ (Vestibulum), aby učená studia jazyková na každém stupni měla souladný základ věcný, na jehož pansořické dovršení hned při tomto spisování bylo pomýšleno.

Co po tu dobu pronešeno bylo přání a rad nesouvislých od mužů šlechtých, co žvástavý výdělkář Rattich vykonati měl, ale nevykonat, to vše bylo a jest spisy Komenského překonáno. I ačkoli plnější obsah „Didaktiky“ do r. 1638. povědom byl jenom důvěrnějším přátelům, „Brána jazyků“ všude takový převrat způsobila, o překot do škol byla uváděna, mezi křesťany i nekřesťany na jazyky národní překládána, nekonečně přetiskována, že kromě písem sv. žádný spis nedošel takového rozšíření.

A jaká pravidla vychovávacího vyučování vytkl Komenský naproti zvyku časovému, dle něhož mládež mařila mladá léta, mučíc se mluvnicí latinskou, latině se nenaučíc? Velmi prostá, přirozená, jichž pro různost cílů vychovávacích ani za naší doby nebylo dostiženo.

Kdokoli zrodí se člověkem, vzděláván budiž, aby z něho byl člověk. A může-li tak býti vzdělán? Může, protože na světě každá věc, čím býti má, toho zárodek a schopnost v sobě má, ne méně pak člověk. A co jest člověk? Člověk jest obraz Boží, odlesk vlastnosti tvůrce nejdokonalejšího. Čím více rysy obrazu toho bývají obživovány, tím více k podob-

nosti praobrazu se přibližují a dokonalosti, již schopen jest, dosahuje. Ale rysy obrazu toho budtež vzdělávány souměrně, současně, posloupně, aby z barev nevzešla strakatá směsice než líbezná harmonie. Kdyby všickni lidé směrem tím ku všem věcem vedeni byli a pro lásku k Bohu sebe milovali, uhostila by se blaženost mezi nimi a zkvetl by ráj boží na zemi.

Vzdělávání to počítí má, když počíná se člověk. Smyšlové hned pacholátku ochotně služby své nabízejí, věc po věci uchvacují a tak pomalounku celý boží svět v mysl člověka převádějí. Není tu potřeby koláčků Basedovských ani pavilonových čokolad; bezprostřednější od věcí k mysli jest cesta jistější a lahodnější, rozkoš pak a prospěch ze všeho větší bývá, čím současněji a správněji věcný ten roj jazykem bývá oživován, čím pečlivěji ruka napodobovati všecko navyká.

Vychovávána a cvičena měla býti veškera celého národu mládež obojího pohlaví do šestého roku soukromě v domě otcovském; od šestého do dvanáctého roku veřejně a společně ve školách, bez nichž neměla býti žádná ves. Vše to mělo se dítí jazykem mateřským, na jehož základě, komu bylo třeba, v poslednějších letech měl učití se cizímu jazyku, nikoli pro chloubu, než pro potřebu.

Každý zajisté zachvél se radostným podivením, čta po prvé v „Informatorium školy mateřské“, jak Komenský prostomile počátky veškerých oborů vědeckých a uměleckých po světničce dětské rozkládá: kdož pak nyní vyškrobená díla tří- a čtyřletých divotvorců školek Fröblových vida, vzpomene si na to, že tu nevidí nic, než moderní parou hnanou „školu mateřskou“ Komenského, s jehož myšlenkami Fröbela seznámil Krause, jediný filosof německý, který konečnému směru Komenského porozuměl. A přece, jsouce u původního pramene světla, pro lenivost v přemýšlování, opakují: pro lenivost v přemýšlování, pořad vypůjčujeme si cizích očí, nechtějíce svých vlastních, jež nám Bůh dal, užívati, jakž národ náš již od Komenského, největšího svého myslitele, byl pokárán.

Kdo přečetl s rozvahou českou „Didaktiku“, zdali pak v ní s celým rozsahem a způsobem každé rozumné „školy národní“ se neshledává? „Názorné vyučování,“ jež Pestalozzi sobě jako původci přiřkl, jehož však původnost Němci dávno mu již odpírají, máš tu před dvěma sty léty nikoli jako předmět, než jako metodu, protože dle Komenského věci smyslové ne jen zraku pro nazírání, než i hmatu pro hmatání atd. a pokud možno všechněm smyslům dle jich vhodnosti

a vnímavosti mají být předkládány. Psací čtení, návody ku psaní, způsoby kreslení, veškeren obor realii — vše tu najdeš v Didaktice, buď vyslovené plnými slovy nebo obsažené v širší myšlénce, tak že snadno z ní může být vyvedeno. Kolik má nová naše doba nových myšlének vyučování, mravů, kázně a j. se týkajících, s nimiž nepotkal by se v Didaktice nebo v jiném spisu Komenského? Naproti tomu, kolik pokynutí posud neobvyklých najde v Komenském rozumný učitel, který nečte jenom řádky, než i mezi řádky! A kdo posud dospěl k té lahodnosti u vyučování školy národní šestitřídní, která i v nápisech knéh pro třídy ustanovených se jeví? Mělyť knížky ty a po nich třídy slouiti: Fialy, Růže, Kvítnice, Labrynt moudrosti, Balšam a Ráj duše. Ale jak to v krátké chvíli možno všecko vyložiti?

Třetí vzdělávací šestiletí mělo být přípravné vzdělávání učené, věcné a jazykové, realně gymnasiační, ačkoli ne dle nynějšího způsobu v třídy rozdělené. Čtvrté šestiletí mělo být věnováno obecným a odborným studiím akademickým i učenému cestování, které právem bylo pokládáno za zkušebné dovršení veškerého vědeckého vyučování. Pro prvější šestiletí — na základě mateřském již latinské — určeno bylo „Vestibulum“, „Janua“, „Atrium“, pro vyšší pak stupně až i do samého vzdělanosti dokonání chystány byly knihy vševědné čili pansofické, největší záliba Komenského a hlavní úkol jeho živobyť, z něhož nehodami i změnami jako schválně nastrojenými, stále byl vytrhován a odváděn k jiné péči, k jinému zaměstnání, tak že — když mu přípravy mnoholeté v Lešně zmařeny byly švédským zpuštěním (1656) — ani na sklonku života nemohl být dokonán.

A co jest ta Komenského *pansofie*? Lidé učení hledali v ní, ale nenašli, zvláštní soustavu filosofie, protože Komenský nepsal pro katedru, ani pro knihy, než pro život, i pro život učenců, aby veškeré poznávání a vědění lidské svedl v jeden sourostlý a přirozeně rozrostlý přehled ze všech nepodstatných přímětek a všelikého smetí očistěný, aby vše, co člověku možno věděti, důvodně a důkladně v stručném obraze předvedl každému, kdo nechce toliko věděti, že a jak věci na světě a v mysli jsou, než i proč tu a tak jsou a co z jich bytnosti, způsoby a příčinnosti podobného, různého a nového lze vyvoditi. Úmysl nebyl ten, aby vědy veškeré přehledně rozvrženy byly u vyhledávací slovník naučný čili encyklopaedický; *metoda* byla vyhledávána, jak by stručně a souvisle přehlednuto, pochopeno a pamatováno mohlo být všecko „Snahami

svými pansofickými tam směřujeme," píše Komenský dne 3. ledna 1637, „abychom vzdělanost posud skoro bez mezí rozlitou, tékavou, v mnohých částech se viklající v způsob kratší, pevnější a stálější srazili, aby třeba nebylo vědou se chlubit, ale ji věděti, a věděti ne příliš mnohé věci, ale dobré, užitečné a prospěšné, a to na jisto a neomylně. Jako zajisté u matematiků po poučce (theoremata) dokázané následuje vědění, po rozřešení záhady výsledek: tak i u pansofů po dokázané kterékoli části veškeré nauky at následuje jistota a neomylnost.“

Ale dobrodiní všechněch těch rad a snah úsilovných užili Poláci, Němci, Švédové, Angličané, Uhři. Čechové do všech uhlů světa rozptýlení, sliby přátel byvše oklámání a z míru vestfalského vypuštění (1648.), sotva páskou náboženskou spojeni byli v stádce církevní, nercili u velkou obec spořádanou, v níž by mohlo ujeti se prospěšné rodinné, školní a vědecké vzdělávání duchem národním; těm pak, kteří zůstali ve vlasti, vykládána byla jiná didaktika, o nauce a knihách Komenského nesměl jim nikdo podávati zprávy. Proto Komenský, veškeré naděje vlastenecké zmařené vida, knihy své české po latinsku předělával pro celý křesťanský svět, aby prospělo jiným, co nemohlo obráceno býti ve prospěch vlastního národu. Knihy české v rukopisu zůstávaly; některé ne hodou času za své vzaly, jiné (Didaktika, Informatorium) šťastně časům našim se dochovaly.

Snahy pansofické nejvíce Angličanům se zalíbily, a kdyby nebylo krutých válek domácích, stal by se byl Komenský l. 1642. prvním zakladatelem prvního kolegia učenců ze všech národů, čili první akademie nauk, kteroužto myšlénku po něm provedli lidé šťastnější. Pansofie seznámila Komenského s Ludvíkem z Geer, který snahám jeho stálou pomoc přislíbil. Ale zkusil Komenský, co jest za mzdu pracovati, uvázav se v skládání latinských kněh metodických pro školy švédské, čímž ztrávil celých osm let, na pansofii nemoha téměř ani pomysleti. Ale bezděčná ta práce školám ve prospěch zdařila se. Pošlat odtud „Metoda jazyků nejnovější,“ spis důmyslnou učeností a soustavností vynikající, jímž veškeré učení a živobytí národů mělo napraveno a u vzájemnou harmonii býti přivedeno. Vyhledav zajisté lepší způsob vyučovati jazyku latinskému, který měl býti spojovadlem mezi národy křesťanskými, vybízel veškeré národy, aby týmž způsobem jazyky své národní vzdělávali, nezapomínajíce ani na to, jak by v Laponce a v ubohé kmeny americké vštípeno býti

mohlo símě vzdělanosti křesťanské pomocí jazyka jich mateřského — nebo v nadám mateřštiny ani *divoch* neodolá. Nové Vestibulum, Janua, Atrium s texty, slovníky, mluvnicemi a návody, knihy po dnes mezi námi neznámé, v nejednom kuse mohly by posud studujícím poskytnouti nemalého usnadnění a lahodného učení urychlení, kdyby bedlivě byly rozebrány. Všimni si jen *slovníku*, který zároveň s věcmi slova z kořene vykládá, odvozuje a skládá, radě vše v krátké věty snadno pochopitelné tedy i pamatovatelné. Naproti tomu nejsou posud slovníky, jichž mládež větším dílem užívá, me todicky ani tak sporádány, jako byly ty, s nimiž Komenský svého času nebyl spokojen. Jistě jest s nemalou škodou, že vyšší školy, jako by žádného Komenského nikdy nebývalo, po svém jdou, celého Komenského školám národním nechávajíce. A co se naklopotil ubohý náš oslavenec, aby mládež cestou nejkratší a nejlahodnější ku čtení a rozumění klasiků latinských byla přivedena — ale naše školy latinské o tom nevědí.

Zvěděly o tom a zakusily toho dobrodiní školy uherské ; když Komenský, nemoha odolati častým prosbám knížat sedmihradských, koncem roku 1650 v Šaryšském Potoku latinskou školu dle pravidel svých upravil a ji do r. 1654. spravoval. Nové knihy metodické na jazyk maďarský byly převáděny, Uhři k vzdělávání jazyka svého vybízení, k zvelebování a ozdobování své země napomínání, tak že dobře může slouti Komenský původcem lepší latiny a pěstování jazyka mateřského mezi Uhry. Jaká tu byla Komenského píle v skládání knéh, ve vyučování učitelů i mládeže. V Potoku po prvé slyšíš při škole o tiskárně, o kabinetu přírodnickém, o chemickém laboratoriu, o nápisech a obrazech, jimiž má každá škola býti opatřena, o hrách tělocvičných v každé třídě a o všem, čeho nyní na škole dobře zřízené se žádá. Tupost a lenivost žáků i učitelů byla toho příčinou, že vydán byl spisek v historii školství velepamátný „jak lenivost ze škol vypuditi“, když pak nebylo jiného k pilnosti povzbuzení, rozepsán veškeren úkol vyučovací jedné třídy (Januy) v osm her divadelních, v nichž, o čem mluveno, všecko bylo ukazováno, a mládež osvědčila prospěch dotud nevídaný. Aby pak menší mládež nemohla věcí učebných si nevšímati, než aby sama chtivě k nim se pudila: složen byl „Orbis pictus“ pro veliké potěšení mládeže celého světa, matka to všech knéh obrázkových pro mládež.

Po smutném Jednoty bratrské rozptýlení, které stalo

se dvě stě let po jejím založení, Komenský nejvíce o to usiloval, aby dostalo se zbytkům vymírající Jednoty aspoň posledního nábožného ukojení knihami českými. Odtud ten kvap, s jakým v Amsterdamě knihy bratrské znova ozdobně byly vydávány. Pak sebrány a novými rozpravami doplněny Komenského spisy didaktické, které nákladem Vavřince z Geer na světlo vyšly ve čtyřech dílech foliových.

Jako nad všeliké umění těžší jest a nesnadnější umění vzdělávati člověka, tak jsou spisy Komenského umění toho základem nejjistějším a nejpevnějším. Spisů těch svědomitý učitel z ruky neodkládej, nečta v nich toliko, než i ze zrněk v nich rozesetých nové pupence vyváděje, aby obcím i národu ve školách vzcházela stále úroda zralá, utěšená. Tím ukážeme, že jsme Komenského ctitelé, budeme-li myšlének jeho šířiteli a vychovateli neunavnými. Ale dříve hleďme, bychom myšlének těch poznali a v nich se utvrdili; to pak jinak nemůže se státi, než když budeme sami k spisům Komenského obracet i aspoň tolik pozornosti, kolik k němu bývá obráceno v cizině, abychom nepřijímali z cizích rukou dobrodiní toho, k němuž tak slavně hlásíme se jako rodáci. Pochodeň školského vzdělávání přijmemež z rukou jeho, abychom krácejíce v světle, jiným byli vůdci k světlu, cestami přímými a lahodnými, jaké mládeži naší dle její schopnosti vytkl Bůh. K spisům Komenského neustále spějme, v nichž nejčasněji vstalo slunce metody a pravé osvěty, a bude Haná prosta školských svízeli a trudů.

Předeslavše toto kojíme se blahou nadějí, že Přerov, pamětliv slavné minulosti své, povždy zůstane mocnou baštou národního uvědomění pro čechoslovanskou Hanu a neodrodí se, jak se bohužel stalo v mnohých někdy ryze slovanských městech moravských, která neostychá se zapírat i snad i stydět se nyní za někdejší původ slovanský.

